

Şaff 61/6 Âyetinin 'Ubeyy b. Ka'b'a İsnad Edilen Kırâ'ati: Hz. Muhammed'in "Ahmed İsmiyle Müjdelenmesi mi?" Yoksa "Peygamberlerin Sonuncusu Olduğuna Atıf Mı?"

Orhan GÜVEL | 0000-0002-6104-8177

Dr. Öğr. Üyesi | Yazar | guvelorhan@gmail.com

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi | **ROR**: 03h8sa373

Tefsir | Osmaniye, Türkiye

Öz

Kur'an'ın Şaff 61/6 âyetinde Hz. İsa'nın kendinden sonra Ahmed ismi ya da sıfatında bir peygamberin gelişini müjdelmesi konu edilmektedir. Bazı Müslüman âlimlerin ilk asırlardan itibaren bu müjdelemenin izlerini İncillerde yer alan Paraclete/Faraklit kelimesiyle ilişkilendirmesi, meselenin Müslüman ve Hristiyan kültür arasındaki temel polemik konularından birine dönüşmesine kapı aralamıştır. İki kültür arasında Şaff 61/6 âyeti çerçevesinde yürütülen tartışmalar âyetin sahâbeden 'Ubeyy Ka'b'a isnad edilen alternatif bir kırâ'atinin ortaya çıkmasıyla yeniden alevlenmiştir. Bu kırâ'at farklılığı ilk olarak Arthur Jeffery (öl. 1959) tarafından San Lorenzo de El Escorial Manastırı Kraliyet Kütüphanesinde kayıtlı bulunan Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Merandî'nin (öl. 588/1192) *Kurratu 'Ayni'l-Kurrâ' fi'l-Kırâ'at* adlı eserinin yazmasında rastlanmıştır. Bu okuyuşa göre Şaff 61/6 âyetinde Hz. İsa'dan sonra Ahmed isminde bir peygamberin geleceği değil ümmetin son ümmet ve kendisinin de nebîlik ve resullük müessesesinin son temsilcisi olacağı bir peygamberin gelişini müjdelenmektedir. Bu çalışmada Şaff 61/6 âyetinin İslâmî kaynaklarda yorumlanışı ve 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'at hakkında bilgi içeren Batılı ve Arap yazarlara ait çalışmalar nitel araştırma yöntemi kullanılarak tetkik edilmiştir. Tefsir geleneğinde âyetin daha çok Hz. Muhammed'in Ahmed ismi ya da sıfatıyla müjdelenmesi cihetiyle yorumlamaya konu edildiği görülmektedir. Arthur Jeffery'nin dikkat çektiği kırâ'at farklılığı hakkında en kapsamlı değerlendirme ise Sean W. Anthony'ye ve Zekeriyâ Muhammed'e (öl. 2023) aittir. Anthony, 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'ati Kur'an'ın diksiyonuna uymadığı ve başka kaynaklar tarafından teyit edilemediği gerekçesiyle âyetin orijinal ve tarihsel olarak tercihe şayan bir okuması olarak görülemeyeceğini ifade ederken, Muhammed âyetin Hatt-ı Osmânî'ye göre yazılışı ve 'Ubeyy kırâ'ati arasındaki farklılığın taşhîften kaynaklı olabileceği üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda Muhammed, âyetin doğru okunması için üçüncü alternatif bir kırâ'at önermektedir. Muhammed'in önerdiği kırâ'ate göre âyet şöyle meâllendirilebilir: "Meryem oğlu İsa, 'Ey İsrailoğulları! Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Ben elinizdeki Tevrat'ı tasdik etmek ve benden sonra gelecek, ümmeti en faziletli/üstün ümmet olacak Allah'ın kendisiyle nebîlik müessesesini nihayete erdireceği bir peygamberi müjdellemek için gönderildim. Onlar: 'Bunlar düpedüz bir sihirdir.' dediler." (Şaff 61/6) Yapılan incelemede Şaff 61/6 âyeti hakkında 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'at ve Muhammed'in önerdiği alternatif kırâ'atin kadim Mushaf'lar ve kırâ'at farklılıklarına dair bilgi içeren kaynaklar tarafından teyit edilemediği ve Kur'an üslubuyla uyumlu olmadığı tespit edilmiştir. Her iki okuyuşun da hem lafız hem de içerdikleri anlam bakımından Hatt-ı Osmânî okuyuşuna göre tercih edilebilecek bir durum arz etmediği görülmüştür. Merandî'nin eserinde 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'atin ilgili sahâbînin kişisel Mushafına düştüğü tefsirî bir açıklama ya da Hz. Osman Mushafının ortaya çıkmasından önce tedavülde olan yedi harf kabîlinden bir kırâ'ate dayanıyor olmasının kuvvetle muhtemel olduğu anlaşılmıştır. İlgili kırâ'atte Ahmed isminin zikredilmiyor oluşunun Hz. Osman Mushafı'nın otantiklik düzeyini etkileyecek bir yönünün bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Kırâ'at, Şaff 61/6 Âyeti, Ahmed, Faraklit, 'Ubeyy b. Ka'b

Atıf Bilgisi

Güvel, Orhan. "Şaff 61/6 Âyetinin 'Ubeyy b. Ka'b'a İsnad Edilen Kırâ'ati: Hz. Muhammed'in 'Ahmed İsmiyle Müjdelenmesi mi?' Yoksa 'Peygamberlerin Sonuncusu Olduğuna Atıf Mı?'" *Rize İlahiyat Dergisi* 27 (Ekim 2024), 217-234.

<https://doi.org/10.32950/rid.1487038>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 20.05.2024	Kabul Tarihi: 17.09.2024	Yayın Tarihi: 20.10.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyatdergi@erdoğan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

The Kirā'at of The Verse Şaff 61/6 as Ascribed to 'Ubayy b. Ka'b: "The Prophet Muhammed's Promise With The Name Aḥmed?" or "An Attribution to his Being The Last of The Prophets?"

Orhan GÜVEL | 0000-0002-6104-8177

Assist. Prof. | Author | guvelorhan@gmail.com

Osmaniye Korkut Ata University | 03h8sa373

Tafsir | Osmaniye, Türkiye

Abstract

In the Qur'ānic verse Şaff 61/6, the Prophet 'Īsa announces the coming of a prophet with the name or attribute of Ahmad after him. Since the first centuries, some Muslim scholars have associated the traces of this announcement with the word Paraclete in the Gospels, which has opened the door for the issue to become one of the main polemical issues between Muslim and Christian cultures. The debate between the two cultures over the verse Şaff 61/6 was reignited by the emergence of an alternative qirā'at of the verse attributed to the Companion 'Ubayy Ka'b. This difference of qirā'at was first encountered by Arthur Jeffery (d. 1959) in the manuscript of Abū Ishāq Ibrāhīm b. Muḥammad al-Marandī's (d. 588/1192) *Ḳurrā'atu 'Ayni al-Ḳurrā' fi al-Ḳirā'at* in the Royal Library of the Monastery of San Lorenzo de El Escorial. According to this qirā'at, the verse Şaff 61/6 does not herald the coming of a prophet named Ahmad after the Prophet 'Īsā, but the coming of a prophet whose ummah will be the last ummah and who will be the last representative of the institution of prophethood and messengership. In this study, the interpretation of the verse Şaff 61/6 in Islamic sources and the works of Western and Arabic authors that contain information about the qirā'at attributed to 'Ubayy b. Ka'b were analyzed using qualitative research methodology. In the exegetical tradition, the verse is mostly interpreted in terms of the glad tidings of the Prophet Muhammad with the name or attribute of Ahmad. The most comprehensive evaluation of the difference in the qirā'at pointed out by Arthur Jeffery belongs to Sean W. Anthony and Zakariyyā Muḥammad (d. 2023). While Anthony argues that the qirā'at attributed to 'Ubayy b. Ka'b cannot be regarded as an original and historically preferable reading of the verse because it does not conform to the diction of the Qur'ān and cannot be confirmed by other sources, Muḥammad emphasizes that the difference between the 'Ubayy's qirā'at and the 'Ubayy's qirā'at may be due to the taṣhīf. In this context, Muḥammad proposes a third alternative qirā'at for the correct reading of the verse. According to Muḥammad's suggested qirā'at, the verse can be translated as follows: "Īsā, son of Mary, said, O Children of Israel! I am a messenger sent to you from Allah, to confirm the Torah that you have, and to bring good tidings of a prophet who will come after me, whose ummah will be the most virtuous/superior ummah, and with whom Allah will end the institution of prophethood. They said: 'This is sheer magic.'" The analysis revealed that the qirā'at attributed to 'Ubayy b. Ka'b about the verse Şaff 61/6 and the alternative qirā'at suggested by Muḥammad could not be confirmed by the ancient Mushafs and the sources containing information about the differences in qirā'at and were not compatible with the Qur'ānic style. It has been observed that both recitations are not preferable to the Khatt al-Osmānī recitation in terms of both the wording and the meaning they contain. It is highly probable that the qirā'at attributed to 'Ubayy b. Ka'b in al-Marandī's work is based on an exegetical commentary on the personal Mushaf of the companion or on a qirā'at of the seven letters that was in circulation before the appearance of the Mushaf of Uthman. It is concluded that the absence of the name Ahmad in the relevant qirā'at does not affect the authenticity of the Mushaf of Uthman. (Şaff 61/6)

Keywords

Tafsir, Qirā'at, Şaff 61/6 Verse, Ahmad, Paraclete, 'Ubayy b. Ka'b

Citation

Güvel, Orhan. "The Kirā'at of The Verse Şaff 61/6 as Ascribed to 'Ubayy b. Ka'b: 'The Prophet Muhammed's Promise With The Name Aḥmed?' or 'An Attribution to his Being The Last of The Prophets?'" . *Rize Theology Journal* 27 (October 2024), 217-234.

<https://doi.org/10.32950/rid.1487038>

Publication Information

Type	Research Article		
Process Information	Date of Submission: 20.05.2024	Date of Acceptance: 17.09.2024	Date of Publication: 20.10.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External		
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.		
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate		
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.		
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		

Abstracting and Indexes

Giriş

Kur'ân'ı Kerîm'in evveleminde muhataplara bir konuşma/tilâvet biçiminde nakledildiği bilinmektedir. Hz. Muhammed'in peygamberlik hayatı boyunca muhataplarına okuduğu Kur'ân bölümleri hem hıfz hem de kitabet yoluyla kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Özellikle Hz. Osman döneminde yürütülen cem' ve istinsah faaliyetlerinde Kur'ân bölümlerinin yazılışı ve okunmasında belirli bir standardizasyon yakalanmaya gayret edilse de bu hususta tam muvaffak olunduğunu söylemek güçtür.

Şüphesiz bunda çeşitli amiller etkili olmuştur. Bunların başında Arap yazısının o dönemde henüz yazılı bir metni sonraki nesillere standart bir biçimde aktarma niteliğine sahip olmaması gelmektedir. Öyle ki Kur'ân bölümlerinin yazıldığı ilk sahifelerin noktalama ve harekelemeden ârî olmasından dolayı o dönemde yazılı bir Kur'ân bölümü ancak onu ezberden okuyabilen biri tarafından doğru okunabilmektedir. Başka bir deyişle bu yazılı malzeme yalnızca ezberi korumaya yardımcı olan kayıtlardan ibarettir. Bundan dolayı Aloys Sprenger'in (öl. 1893) isabetle ifade ettiği üzere "hafızayı desteklemeye yönelik not defterleriyle neşredilmiş kitaplar arasında ayırım yapılması"¹ zaruridir.

Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemindeki cem' faaliyetlerinin muharrik unsuru büyük ölçüde Kur'ân bölümlerinin kaybolma endişesidir. Hz. Osman dönemine gelindiğinde buna Kur'ân âyetlerini farklı okumaktan kaynaklanan ihtilafları giderme gayesinin de eşlik ettiği görülmektedir. Bundan dolayı Hz. Osman döneminde yürütülen cem' ve istinsah faaliyetleri çerçevesinde Arap yazısının o dönemde sahip olduğu tüm eksikliklere rağmen Kur'ân âyetleri standart bir biçim ve okuyuşla kayıt altına alınmaya çalışılmış ancak bu çok sayıda âyetin farklı kırâ'at edilmesine mâni olamamıştır. Farklı okuyuşların ortaya çıkmasında seçkin sahâbîlerin farklı coğrafyalarda kendilerine has ilim halkaları kurmalarının etkisi yadsınamaz.

Mushaflaşma sonrası Kur'ân âyetlerinin tek bir okuyuşla sınırlandırılmaması sonraki dönemde bir kırâ'atin makbul görülebilmesi için belirli şartlara uyması gerektiği anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu şartlardan ilk akla gelenleri bir kırâ'atin sıhhat problemi olmayan bir senedle nakledilmiş olmasına ilaveten Hatt-ı Osmânî ve Arap dili gramerine uygunluk arz etmesidir. Bu şartları yerine getiren okuyuşlar makbul kırâ'at kategorisinde görülürken şartları tam sağlamayanlar şâz ya da mevdu' kırâat olarak nitelenmiştir.

Bu kırâ'atlerden özellikle Hatt-ı 'Osmânî'ye uymayanlar mushaf farklılığı olarak isimlendirilebilecek düzeyde farklı okuyuşları ihtiva etmektedir. Bu nakillerde 'Abdullah b. Mes'ûd ve 'Ubeyy b. Ka'b gibi yaşadıkları dönemde otorite görülen isimlerin kişisel mushaflarına ve bu mushaflarda yer alan farklı okuyuşlarına işaret edilmektedir. Bu nakillerdeki okuma farklılığı çoğu kez Hatt-ı Osmânî'yle uyumludur. Ancak bu okuyuşlarda yer yer sahabenin tefsirî açıklamalarına ve Hz. Muhammed döneminde Kur'ânî ifadelerin farklı lafızlarla okunmasına ruhsat tanıyan yedi harf gibi uygulamaların izlerine de rastlanabilmektedir. Bundan kastımız bir âyetin Hatt-ı Osmânî'den tamamen farklı bir biçimde ve ilave lafızlarla okunmasıdır. Bu türden okuyuşları şâz kırâ'atten ziyade Mushaf farklılığı sınıfında görmek daha isabetli olacaktır.

Kaynaklarda mushaf farklılığı sınıfına dâhil edilebilecek bir kırâ'ate Şaff 61/6 âyeti hakkında sahabeden 'Ubeyy b. Ka'b'a (öl. 33/654) isnad edilen bir nakilde rastlanmaktadır. İlk olarak Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Merandî'nin (öl. 588/1192) *Qur'ratu 'ayni'l-kurrâ' fi'l-kırâ'at* adlı eserinin yazmasında Amerikalı Filolog ve Mushaf Tarihi Uzmanı Arthur Jeffery (öl. 1959) tarafından tespit edilen bu kırâ'at, Şaff 61/6 âyetinin Hatt-ı Osmânî'yle yazılışından ve makbul kırâ'atlarından farklı bir muhtevaya sahiptir.

Arthur Jeffery'nin dikkat çektiği bu kırâ'at farklılığı hakkında en kapsamlı değerlendirme Filistinli Şair ve Edebiyatçı Zekeriyâ Muhammed'e (öl. 2023)² ve Sean W. Anthony'ye aittir. Yine İngiliz Dinler Tarihçisi Geoffrey Parrinder (öl. 2005) âyetin farklı okunuşuna temas eden yazarlar arasındadır. Tunus'ta 'Abdulmecîd eş-Şerefi editörlüğünde bir heyet tarafından hazırlanan ve günümüze ulaşan tüm kırâ'at ve mushaf farklılıklarını tespit etmeyi hedefleyen *el-Muşhaf ve kırâ'atuhu* adlı çalışmada ise bu kırâ'ate Jeffery'e atıfla işaret edilmekle yetinilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkçede bu kırâ'at farklılığına değinen bir çalışma mevcut değildir.

'Ubeyy b. Ka'b kırâ'atine göre Şaff 61/6 âyetinde, Hz. Muhammed'in "Ahmed" ismiyle Hz. 'İsâ'dan sonra gelecek peygamber olacağı değil ümmetin son ümmet ve kendisinin de peygamberlik müessesesinin son temsilcisi olacağı müjdelmektedir. Bu çalışmada Şaff 61/6 âyetinin yorumlanması ve 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'at farklılığı hakkında bilgi içeren kaynaklar nitel araştırma yöntemi kullanılarak incelemeye tabi tutulacaktır. İlk olarak Şaff 61/6 âyetinin İslâmî kaynaklarda yorumlanışına değinilecek, sonrasında Jeffery, Parrinder, Anthony ve Muhammed'in değerlendirmeleri çerçevesinde ilgili kırâ'at farklılığının tahliline yer verilecektir.

¹ Gregor Schoeler, *İslam'ın İlk Dönemlerinde Yazı ve Rivayet*, çev. Güllü Yıldız (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022), 14.

² Yazarın asıl adı Dâvud Maḥmûd 'İd Maḥmûd Şaḳîr'dir. Yazılarında Zekeriyâ Muhammed mahlasını kullanması ve bu ismiyle şöhret bulmasından ötürü çalışmada yazar bu adıyla anılacaktır.

1. İslâmî Kaynaklarda Şaff 61/6 Âyetinin Yorumlanması

Kaynaklarda medenî sûreler arasında sayılan Şaff sûresinin altıncı âyetinde Hz. 'İsâ'nın kendinden sonra "Ahmed" ismi ya da sıfatında bir nebî geleceğini müjdelemesi konu edinilmekte ve tefsirlerde âyet sıklıkla bu cihetten yorumlanmaya konu olmaktadır. Türkçe meâllerde âyet genellikle şu muhtevada çevrilmektedir: "Vaktiyle Meryem oğlu 'İsâ 'Ey İsrailoğulları! Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Ben elinizdeki Tevrat'ı tasdik etmek ve benden sonra gelecek ismi ya da sıfatı Ahmed [övgüye mazhar] olacak bir peygamberi müjdelemek üzere gönderildim.' demişti. 'İsâ ya da Ahmed (Hz. Muhammed) onlara bir takım beyyinâta gelince, muhatapları, 'Bunlar düpedüz bir sihirdir.' dediler." (Şaff 61/6)

İbn İshâk (öl. 151/768), ehlikitaba mensup Yahudi ve Hristiyan din adamlarının, kendi kutsal kitaplarında sıfatları ve ismi zikredildiğinden peygamberliğini ilan etmeden önce Hz. Muhammed'i en iyi tanıyanlar olduğunu ifade etmekte ve gerek "İşte o kimseler [vakti geldiğinde] ellerinin altındaki Tevrat'ta ve İncil'de kendisinden söz edilmiş olduğunu göreceklere ümmî [yani geçmişte vahiy kültürüne sahip olmayan ve çoğu okuma yazma bilmeyen Arap milletine mensup] peygambere uyacak kimselerdir." (A'râf 7/157) âyeti, gerekse "Yahudilere Allah tarafından ellerinin altındaki Tevrat'ı [özü/kaynağı itibarıyla] tasdik eden bir vahiy [Kur'an] ulaşınca onu hemen reddettiler. Hâlbuki öteden beri kâfirlere [müşrik Araplara] karşı üstünlük sağlamak için, [Rabbimiz! Bize önderlik edip yol gösterecek bir peygamber ve vahiy gönder!] diye yalvarıp yakaranlar da bunlardı. Hâl böyleyken Allah tarafından gönderildiğini gayet iyi bildikleri peygamber kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın laneti o kâfirlerin üzerine olsun!" (Bakara 2/89) âyetine işaret ederek onların öncesinde Ahmed isminde Hz. İbrahim'in dinine mensup bir peygamberin gönderileceğini söyleyerek putperestlere üstünlük tasladıklarını belirtmektedir.³

'Amr b. Şuraḥbil'den (öl. 63/683) ilk vahiyyle ilgili nakledilen bir rivâyette Hz. Muhammed'e vahiy meleği tarafından Fâtiha sûresinin okunması ve sonrasında Varaḳa b. Nevfel'e (öl. 610(?)) gelişi hikâye edilmektedir. Rivâyete göre Varaḳa durumu Hz. Muhammed'ten dinleyip ona üç kez peşi sıra müjdeler olsun dedikten sonra "Şahitlik ederim ki sen 'İsâ'nın müjdelediği elçisin." demiştir. Sonrasında "Benden sonra gelecek, ismi Ahmed olan bir elçiyi müjdeliyorum." âyetini okuyan Varaḳa 'Şahitlik ederim ki sen Ahmed'sin, şahitlik ederim ki sen Muhammed'sin..." demiştir.⁴ Yine Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den (öl. 42/662-663) nakledilen bir rivâyette Ca'fer b. Ebî Ṭâlib'in (öl. 8/629) Necâşî Aşame'nin (öl. 9/630) huzuruna çıktığında neden kendisine secde etmediklerini sorması üzerine onun, Allah'tan başkasına secde etmediklerini, Allah'ın içlerinden birini elçi olarak gönderdiğini, bu elçinin 'İsâ b. Meryem'in müjdelediği elçi olduğunu söyleyerek, Şaff 61/6 âyetindeki "Benden sonra gelecek ismi ya da sıfatı Ahmed olan bir elçiyi müjdeliyorum." meâlindeki âyeti okuduğu ifade edilmektedir.⁵

Şaff 61/6 âyetinin nüzul tarihini mevcut veriler göz önünde bulundurulduğunda tespit etmek güç görünmektedir. Ancak gerek Şaff sûresinin medenî sûreler arasında sayılması gerekse muhtevasının medenî dönemle mutabık bir durum arz etmesi özellikle rivâyetteki Varaḳa'nın ilgili âyeti okuduğu yönündeki ifadeye ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini göstermektedir. Ca'fer b. Ebî Ṭâlib'in H 7. yıla değin Habeşistan'da kaldığı bilinmektedir. İlk Habeşistan hicretinde olmasa da sonraki dönemde bu âyetin nüzulünden haber almış olma ihtimali vardır. Ancak rivâyette Necâşî'yle ilk karşılaşmadan bahsedildiği dikkate alındığında bu görüşmede Hz. Muhammed'in Ahmed ismiyle müjdenmesinin de ayrıca tetkike muhtaç olduğu ifade edilebilir.

Bazı rivâyetlerde Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden ayrılan vasıflarına işaret edilmektedir. Hz. Muhammed'e ref' edilerek nakledilen bu rivâyetlerin inceleme konusu yaptığımız âyetin Hatt-ı Osmânî'de yazılışı ve 'Ubeyy b. Ka'b'a nispet edilen kırâ'atıyla benzeşen yönleri mevcuttur. Bunlardan birine yine 'Ubeyy b. Ka'b kanalıyla gelen bir rivâyette rastlanması câlib-i dikkattir.

'Ubeyy b. Ka'b yoluyla gelen bir rivâyette Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden ayrılan beş vasfına işaret edilmektedir. Bunlardan ilki düşmana korku salmakla desteklenmek, ikincisi yeryüzünün anahtarlarına sahip olmak, üçüncüsü Ahmed ismiyle adlandırılmak "سَمِيْتُ أَحْمَدَ" dördüncüsü toprağın kendisine tâhir/temiz kılınması ve sonuncusu ümmetinin en hayırlı ümmet "وَجَعَلْتُ أُمَّتِي خَيْرَ الْأُمَّمِ" olmasıdır.⁶ Dikkat edilecek olursa burada Hz. Muhammed'in Ahmed ismiyle adlandırılma vasfı Şaff 61/6 âyetinin Hatt-ı Osmânî'deki okunuşuyla mutabıktır. Ümmetinin en hayırlı ümmet olduğunun vurgulanması ise âyetin 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'atıyla ilişkilidir. Zira rivâyetteki "أُمَّتِي خَيْرَ الْأُمَّمِ" ifadesiyle ikinci bölümde inceleme konusu yapacağımız okuyuş farklılığındaki "أُمَّتُهُ آخِرُ الْأُمَّمِ" ifadesi arasında hem biçim hem de anlam bakımından yakınlık vardır. Bu ilişki rivâyetin 'Ubeyy b. Ka'b'tan rivâyet edilmiş olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Cubeyr b. Muṭ'im'den (öl. 59/678-679) Hz. Muhammed'e ref' edilerek nakledilen bazı rivâyetlerde Hz. Muhammed'in beş farklı

³ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr Muṭṭalibî, *es-Sîre (Kitâbu's-sîyer ve'l-meḳâzî)*, nşr. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978), 83.

⁴ 'Abdullâh b. el-'Absî Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, nşr. Sa'd b. Nâşır eş-Şetrî (Riyad: Dâru Kunûzi İşbilyâ, 2015), XX/357.

⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, XX/418.

⁶ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İshâk el-Mekkî Fâkihî, *Aḥbâru Mekke fi kadîmi'd-dehri ve ḥadîsihi*, nşr. 'Abdulmelik 'Abdullâh Dehîş (Beyrut: Dâru Ḥaḍar, 1994), III/90.

ismi olduğuna vurgu yapılmaktadır: “Allah’ın resulü şöyle dedi: Benim beş ismim var. Ben Muhammed’im, Ahmed’im, el-Mâhî’yim, el-Hâşir’im, el-‘Âkîb’im.”⁷ Rivâyetin bazı tariklerinde bu beş ismin delalet ettiği anlamlara da değinilmektedir. Buna göre Muhammed ve Ahmed isimleri özel isim olarak zikredilirken el-Hâşir “Diriliş Günü insanların adımlarını takip ederek toplanacağı kişi”, el-Mâhî “Allah’ın kendisiyle küfrü/inkârı sileceği kişi, el-‘Âkîb ise “sonuncu” anlamına gelmektedir.⁸ Rivâyetin bazı tariklerinde el-‘Âkîb isminin el-‘Âhîr “الآخِر” kelimesiyle şerh edilmesi, bu ismin Hz. Muhammed’in son peygamber olduğuna işaret eden bir anlamda yorumlandığını göstermektedir.⁹ İnceleme konusu yaptığımız kırâ’at farklılığında “يَخْتَمُ اللَّهُ بِهِ الْأَنْبِيَاءَ وَالرُّسُلَ” denilerek Hz. Muhammed’in nübüvvet müessesinin son temsilcisi olduğuna işaret edilmesi bakımından bu da önemli bir kayıttır.

‘İrbâd b. Sâriye’den (öl. 75/694) nakledilen bir rivâyette de Şaff 61/6 âyetiyle ilişkili ifadelere yer verilmektedir. Hz. Muhammed’e ref’ edilerek nakledilen bu rivâyette, Hz. Muhammed’in Hz. Âdem, henüz toprak hâlindeyken kendisinin Allah katında peygamberlerin sonuncusu “خَاتَمُ النَّبِيِّينَ” diye yazılı bulunduğu; atası Hz. İbrahim’in duası, Hz. ‘İsâ’nın müjdesi ve annesinin gördüğü bir rüyanın neticesi olduğunu ifade etmesinden bahsedilmektedir. Yine ‘Ubâde b. Şâmit’ten (öl. 34/654) nakledilen bir rivâyette Hz. Muhammed’e bize kendinden bahset, denmesi üzerine “Ben İbrahim’in duasıyım. Beni en son müjdeleyen de ‘İsâ’dır.” dediği bilgisine yer verilmektedir.¹⁰

‘Abdullah b. Mes’ûd’tan (öl. 32/652-653) mevkuûf olarak nakledilen bir rivâyette Hz. Muhammed’in hayat sahnesine çıkmadan müjdelenen peygamberlerin beşincisi olduğu vurgulanmakta ve Hûd 11/71 âyetinde Hz. İbrahim’e Hz. İshâk ve Hz. Yakub’un, Âl-i İmrân 3/39 âyetinde Hz. Zekeriyâ’ya Hz. Yahyâ’nın, Âl-i İmrân 3/45 âyetinde Hz. Meryem’e Hz. ‘İsâ’nın ve son olarak Şaff 61/6 âyetinde Hz. ‘İsâ’nın diliyle Hz. Muhammed’in müjdelendiğine işaret edilmektedir. Yine Beyhaķ’ın (öl.458/1066) *Delâ’ilu’n-Nubuvve*’sinde, Hz. Muhammed’in Kur’ân’da “Muhammed, Ahmed, ‘Abdullah, Tâhâ ve Yâsîn” olmak üzere beş farklı isminin zikredildiğine işaret edilmektedir.¹¹

Kaynaklarda Şaff 61/6 âyetinde geleceği müjdelenen Ahmed ismindeki nebînin Hz. Muhammed olmadığı yönünde kabullere de rastlanmaktadır. Ebû ‘Alî el-Cubbâî’nin (öl. 303/916) *Kitâb’ul-makâlât* eserinde “Zikru’l-karâmiye ve Zikru’l-Mesîh” başlığı altında Kırmacıların Hıristiyanlardan mülhem bir yaklaşımla Hz. Muhammed’ten sonra da peygamber geleceğini savunduklarına değinilmektedir. Burada nakledildiğine göre Kırmacılar, Hz. ‘İsâ’nın İncil’de kendinden sonra Ahmed isminde bir peygamberin gelişini müjdelediğini kabul etmekle birlikte bu peygamberin Hz. Muhammed olmadığını ileri sürmektedir. Onlara göre Hz. Muhammed’in adı Ahmed değil Muhammed olduğuna göre Hz. ‘İsâ’nın kendinden sonra geleceğini müjdelediği peygamber henüz zuhur etmemiştir. Hz. Muhammed’in bir adının Ahmed olduğu ve son peygamber olduğunun reddi anlamına gelen bu yaklaşım, Cubbâî’ye göre bir kimsenin iki isim alamayacağı kabulüne dayanmaktadır. Cubbâî, Tevrat, Zebur ve İncil’in Kırmacıların bu yaklaşımını neyettiğini ifade etmektedir. Zira ona göre nasıl Hz. Ya’kûb İsrâîlullah, Hz. ‘İsâ Mesîh ve Hz. İlyâs Yâsîn diye isimlendirilirse, Hz. Muhammed de Ahmed diye isimlendirilmiştir. Cubbâî’ sonrasında tarihte dört peygamberin iki isimle anıldığına dair ‘Abdullah b. Cerrâr’dan nakledilen bir rivâyet aktarır.¹²

Kitâb’ul-makâlât’ta düşülen muhakkik notunda da işaret edildiği üzere Cubbâî’nin ‘Abdullah b. Cerrâr’dan Hz. Muhammed’e ref’ ederek naklettiği rivâyeti diğer kaynaklardan teyit etmek mümkün görünmemektedir. Ancak benzer içerikte bir rivâyete Hâfîl b. Ahmed’in (öl.170/787) *Kitâbu’l-‘ayn*’ında rastlanmaktadır. Senedsiz nakledilen bu rivâyette, ‘Abdullah b. Cerrâr’ın ref’ ederek naklettiğinden farklı olarak tarihte beş peygamberin iki isimle anıldığına değinilmekte ve Muhammed-Ahmed, ‘İsâ-Mesîh, Zû’l-Kifl-İlyâs, İsrâîl-Ya’kûb ve Yûnus-Zû’n-Nûn eşleştirmelerine yer verilmektedir.¹³

Gerek Ahzâb 33/40 âyetinde Hz. Muhammed’in peygamberlik müessesesinin son temsilcisi olduğuna işaret edilmesi gerekse A’râf 7/157 âyetinde Hz. Muhammed’in ehlikitabın kutsal kitaplarında zikredildiğine yönelik atıflar gerekse yukarıda bazılarında işaret ettiğimiz Hz. Muhammed’in kendisini Ahmed, Hz. ‘İsâ’nın müjdesi, el-‘Âkîb ve Hâtemu’n-Nebiyîn olarak isimlendirdiğine dair nakiller, Müslüman gelenekte Hz. Muhammed’in son peygamber ve ehlikitap kültüründe ismi ya da sıfatlarıyla geleceği önceden müjdelenen bir nebî olarak görüldüğünün açık işaretleridir. Bu hususun inceleme konusu yaptığımız âyet hakkında

⁷ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe Dîneverî, *el-Mesâ’il ve’l-ecvibe*, nşr. Mervân ‘Atiyye, Muhsin Hârabe (Beyrut: Dâru İbn Keşîr, 1990), 203.

⁸ Ebû ‘Abdurrahmân Ahmed b. Şu’ayb el-Horâsânî Nesâî, *es-Sunenu’l-kubrâ*, nşr. Heyet (Kahire: Dâru’t-Teşîl, 2012), XIII/463.

⁹ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîz*, nşr. Huseyn b. ‘Ukkâşe, Muhammed b. Muşâfâ Kenz (Kahire: el-Fârûku’l-Hadîşe, 2002), IV/383.

¹⁰ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli ‘ayyi’l-Kur’ân*, nşr. ‘Abdullâh b. ‘Abdilmuhsin Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), XXII/613; Ebû’l-Kâsım ‘Alî b. el-Hasen İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, nşr. ‘Omer b. Çarâme ‘Amravî (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1995), III/393.

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. ‘Alî Hüsevcirdî Beyhaķî, *Delâ’ilu’n-nubuvve*, nşr. ‘Abdu’lmu’î Kâ’acî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1988), I/159; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, III/393-394.

¹² Ebû ‘Alî Cubbâî, *Kitâb’ul-makâlât*, thk. Özkan Şimşek vd. (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 95.

¹³ Hâfîl b. Ahmed, Ebû ‘Abdurrahmân Hâfîl b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, nşr. Mehdi Mahzûmî, İbrahim Sâmerî (Beyrut: Mektebetu’l-Hilâl, 1988), III/189.

nakledilen kırâ't farklılığının doğru anlaşılmasında son derece önemli bir yöne sahip olduğunda şüphe yoktur. İlgili bölümde bu meselenin değerlendirmesine yer verilecektir.

Şaff 61/6 âyetinde Hz. Muhammed'in Hz. 'İsâ'nın diliyle müjdelendiği "Ahmed" kelimesinin bir özel isim mi yoksa ismin müsemmasına delalet eden bir ism-i fâ'il "aḥmedu" ya da ism-i mef'ûl "maḥmûd" anlamında mı kullanıldığı ihtilaflıdır.

Âyette Hz. Muhammed'in Hz. 'İsâ'nın diliyle Ahmed özel ismine atıfla müjdelendiğini kabul eden bazı Müslüman âlimler İncillerde bunun izini aramaya yönelmiştir. Bu bağlamda âyette geçen Aḥmed isminin Süryânîcede Faraklit/Paraklit (فارقليط) ismine karşılık geldiğini söyleyenler olduğu gibi¹⁴ bu ismin Süryânîcede Munḥamenna (المنحمننا) ve Yunancada Beraklîtis (البرقليطس) kelimeleriyle karşılandığını ifade edenler de mevcuttur.¹⁵

Bu yorumun en eski örneklerinden birine İbn İshâk'a (öl. 151/768) isnad edilen bir rivâyette rastlanmaktadır. Sean W. Anthony, konuya dair kaleme aldığı makalesinde bunu ilk girişim olarak nitelemekte, hatta İbn İshâk'ın mevzuyla ilgili olarak (Yuhanna 15/16-23) bölümünden yaptığı çevirinin Arapça konuşan Hıristiyanların yaptıklarından dahi erken bir döneme tarihlenmesi bakımından büyük öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Anthony'ye göre bu çeviriye değer katan diğer önemli unsur İncil'in sonraki dönemde Arapçaya yapılan çevirileri gibi ne Yunanca ne de Süryânîceden yapılmış olmasıdır. Yazar, bu çevirinin Hıristiyan Filistin Ârâmîcesine dayandığına dair önemli işaretler bulunduğunu belirtir.¹⁶

Burada İbn İshâk'tan nakledilen mezkûr rivâyetin tam çevirisine yer vermek faydalı olacaktır: "İbn İshâk dedi ki: Bana 'İsâ b. Meryem'in, Rasulullah'ın sıfatları hakkında İncil'de İncil ehline okuması için Allah'tan gelen, onlara gönderilecek Allah'ın elçisine dair şunları söylediği bilgisi ulaştı: 'Beni kim öfkelenirse -Havari Yuhanna'nın 'İsâ b. Meryem'in yaşadığı dönem hakkında onlara bir İncil istinsah ettiğinde belirttiğine göre- Rabbi öfkelenir. Eğer onların huzurunda benden önce hiç kimsenin yapmadığı şeyleri yapmamış olsaydım onların bir günahı olmazdı. Ancak şimdiden inkâra yeltendiler ve beni ve aynı zamanda da Rabbi galebe çalacaklarını düşündüler. Ancak Yasa'daki söz mutlak surette yerine getirilmelidir. Onlar beni boş yere öfkelenirdiler. Şu hâlde Rabbin kendi katından size göndereceği Munḥamennâ ve Rabbin katından çıkan Kutsal Ruh gelirse bu durumda o, bana ve sizlere şahitlik edecektir. Çünkü siz daha önce benimlediniz. Bunu size, yakınmayasınız diye söyledim.' Munḥamennâ Süryânîcede Muhammed ismine karşılık gelir. Yunancada ise bu Baraklîtis kelimesiyle karşılanır."¹⁷

Abdulaḥad Dâvûd (öl. 1930), Kitâb-ı Mukaddes'in Süryânîce tercümesinde kullanılan paraqleita kelimesinin Ârâmîce karşılığının "Mhamda" yahut "Hamîda" olduğunu ve Grekçe'deki "Periqleitos"a tekabül ettiğini, İncil'deki paraklêtosun "Periqlyte" kelimesinin bozulmuş şekli olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸ Aḥmed kelimesi Ârâmîce "Mnhmna" olarak da Latinize edilmektedir.

Latinceye paracletus olarak geçen kelime parakalô fiiline dayanmakta ve "yanına çağırmak" anlamına gelmektedir. Kelimenin kilise dilindeki karşılığı ise "teselli etmek"tir. Paraklêtos kelimesi de "yardıma çağrılan, müdafaa eden, şefaatçi" anlamlara gelirken kilise dilinde "teselli veren" manasında karşılık bulmaktadır. Yahudi din bilginleri bu kelimeyi "yardım eden, savunan, elçi ve aracı" şeklinde anlarken bir Yahudi filozofu olan Philo "savunucu, aracı" anlamında da kullanmıştır. Hıristiyanlara göre Hz. 'İsâ'nın geleceğini müjdelediği paraklêtos, Rûhulkudüs'tür. 'İsâ Mesîh'in kendilerinden ayrılması sebebiyle hüznlenen havârilere Rûhulkudüs bir teselli olmak üzere geldiği için kelime bazı kaynaklarda "teselli veren" diye çevrilmektedir.¹⁹

Hıristiyan kültüründe baskın farklı dillerde Aḥmed kelimesi ya da sıfatına karşılık geldiği savunulan kelimeler Yuhanna İncil'inin muhtelif bölümlerinde zikredilmektedir.²⁰ Yukarıda İbn İshâk'tan naklettiğimize ilaveten bu bölümlerden bazılarının Türkçe çevirilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

"Beni seviyorsanız, buyruklarımı yerine getirirsiniz. Ben de Baba'dan dileyeceğim. O sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye size başka bir Yardımcı, Gerçeğin Ruhu'nu verecek. Dünya O'nu kabul edemez. Çünkü O'nu ne görür ne de tanır. Siz O'nu taniyorsunuz. Çünkü O aranızda yaşıyor ve içinizde olacaktır." (Yuhanna 14/15-17)

"Ama Baba'nın benim adımla göndereceği Yardımcı, Kutsal Ruh (Paraklet), size her şeyi öğretecek, bütün söylediklerimi size hatırlatacak." (Yuhanna 14/26)

¹⁴ Ebû'l-Ḥasan Muḳâtil b. Suleymân Belhî, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, nşr. 'Abdullâh Maḥmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâs, 2002), IV/316.

¹⁵ Ebû Muhammed 'Abdulmelik b. Hişâm el-Ḥimyerî, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, nşr. Muştafâ Şakḳâ vd. Kahire: Mektebetu Muştafâ el-Bâbî'l-Ḥalebî, 1955), I/233.

¹⁶ Sean W. Anthony, "Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on İbn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1" Published online by Cambridge University Press May 2016 / Bulletin of the School of Oriental and African Studies Volume 79, Issue 2, June 2016, pp. 258.

¹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, I/232-233.

¹⁸ Abdul'Ahad Dawud, *Muhammad in the Bible* (Kuala Lumpur: Penerbitan Pustaka Antara, 1980), 215.

¹⁹ Mehmet Aydın, "Faraklit", TDV İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/165.

²⁰ Örneğin İngilizce ve Arapça İncil çevirilerinde "Parakletos" Comforter (مُعَزِّي), Helper, Advocate ve Paraclete kelimeleriyle karşılanmaktadır. Parakletos kelimesinin aslımı Periklytos olarak kabul eden bazı Müslüman âlimler ise bunu Famous veya Glorious olarak çevirebilmektedir.

“Size gerçeği söylüyorum, benim gidişim sizin yararınızdır. Gitmezsem, Yardımcı (Paraklet) size gelmez. Ama gidersem, O'nu size gönderirim. O gelince günah, doğruluk ve gelecek yargı konusunda dünyayı suçlu olduğuna ikna edecektir.” (Yuhanna 16/7-8)

“Ne var ki O, yani Gerçeğin Ruhunu gelince sizi tüm gerçeğe yöneltecek. Çünkü kendiliğinden konuşmayacak, yalnız duyduklarını söyleyecek ve gelecekte olacakları size bildirecek. O beni yüceltecek. Çünkü benim olandan alıp size bildirecek.” (Yuhanna 16/13-14)

Şaff sûresinde Hz. Muhammed'in “Ahmed” ismiyle müjdelenmesini Tora'nın Yaratılış kitabındaki bir bölümle ilişkilendiren müfessirler de mevcuttur.²¹ İlgili pasajın çevirisi şu şekildedir: “Sahibi gelene kadar Krallık asası Yahuda'nın elinden çıkmayacak, Yönetim hep onun soyunda kalacak, Uluslar onun sözünü dinleyecek.” (Yaratılış 49:10)

Yuhanna İncili ve Yaratılış kitabından naklettiğimiz bölümlerin Müslüman âlimlerin Hz. Muhammed'in Kitab-ı Mukaddes'te ismi ya da birtakım sıfatlarıyla zikredildiği iddialarını destekleyecek bir muhteva sunduğunu söylemek güçtür. Bu durum Ahmed ismi ve diğer sıfat kabîlinden ifadelerin aslının birtakım değişikliklere uğrayarak Kitab-ı Mukaddes'te yer aldığı yönündeki iddialar da izah edilemeyecek düzeyde görünmektedir. Kanaatimizce Kitâb-ı Mukaddes metninin otantiklik düzeyi dikkate alındığında Kur'ân başta olmak üzere İslâmî metinlerle ehlikitap kültürüne ait kutsal metinler arasında yüzeysel ilişkilendirmelerde bulunmak risklidir. Bunun için özellikle dinler tarihi araştırmalarından da destek alınarak çok daha kapsamlı tetkikler yapılmasına ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Çalışmamız Şaff 61/5 âyetinin alternatif bir kırâ'atinin tahliline odaklandığından burada Ahmed-Faraklit karşılaştırmasının detaylı biçimde ele alınabilmesi imkân dâhilinde değildir. Ancak konunun müstakil bir çalışmada ele alınmayı hak ettiği ortadadır.²²

Hıristiyan din adamlarının Müslüman gelenekteki Faraklit-Hz. Muhammed eşleştirmesini ciddiye almadığı hatta çalışmalarında buna cevaben reddiye kabîlinden bazı açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Sonuç olarak Şaff 61/6 âyeti ve İslâmî kaynaklarda yorumlanışının, iki dine mensup ulema sınıfı arasında günümüze değin güncelliğini koruyan önemli polemik konuları arasında yer aldığı rahatlıkla ifade edilebilir. Bu çalışmada inceleme konusu yaptığımız kırâ'at farklılığı özellikle Hıristiyan din âlimlerinin ilgisini cezbedecek bir muhtevaya sahiptir. Zira bu okuyuşa göre, Şaff 61/6 âyetinde Hz. Muhammed'in Ahmed adıyla Hz. İsa'dan sonra gelecek peygamber olacağı değil, ümmetinin son ümmet olacağı ve peygamberliğin kendisiyle son bulacağı müjdelenmiş olmaktadır.

Âyetteki “Ahmed” kelimesini yukarıda temas ettiğimiz üzere özel isim yerine ism-i fâ'il olarak kabul edenlere göre ise Ahmed “Allah'ı çokça hamd eden”, ism-i mef'ûl olarak yorumlayanlara göre de “en fazla hamde layık olan” anlamına gelmektedir.²³ Örneğin İbn 'Aṭiyye el-Endelûsî (öl. 541/1147) âyetteki Ahmed kelimesinin şahıs ismi olmaktan ziyade ismin müsemmasına delalet eden bir anlamda kullanıldığını söylemekte ve Hz. Muhammed'in kendisiyle isimlendirildiği fiile “وَأَحْمَدُ فَعَلَ سَمِي بِهِ” işaret ettiğini ifade etmektedir.²⁴ Ṭâhîr b. 'Âşûr (öl. 1973) da vakıya mutabık olmadığı gerekçesiyle âyetteki Ahmed isminin Hz. Muhammed'e işaret eden muayyen bir şahıs ismi olarak kullanılmadığını ifade etmektedir. Zira ona göre ne ehlikitap tarafından gelmesi beklenen peygamberin ne de Hz. Muhammed'in hayatı boyunca bu özel isimle anıldığına dair bir kayıt mevcuttur. Yukarıda bazılarını temas ettiğimiz Hz. Muhammed'den beş farklı ismi olduğuna dair nakledilen rivâyetlere değinen İbn 'Âşûr, bu rivâyetlerde Hz. Muhammed'in tağlib yoluyla hem özel ismini hem de bu ismin sahip olduğu özel sıfatı kapsayacak isimlendirmelere yer verdiğini ve bunların beş isimle de sınırlı olmadığını belirtmektedir. Buna göre âyetteki Ahmed nitelemesi tüm kemal sıfatlarını kapsayan bir muhtevaya sahiptir ve Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'in risâleti ve şeriatı bakımından kendisinden daha faziletli olduğunu ifade ettiği yönünde yorumlanmaya müsaittir.²⁵

²¹ Ahmed Muşafâ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, 1985), IX/81-82.

²² Konuyu Ahmed-Parakletos karşılaştırması üzerinden tahlil eden bazı örnek çalışmalar için bk. George Sale, *The Koran* (London: y.y., 1844), 449; L. Bevan Jones, “The Paraclete or Mohammed: The Verdict of an Ancient Manuscript”, *Muslim World*, 10 (1920): 112-125; A. Guthrie and E.F.F. Bishop, “The Paraclete, Almunhamanna and Ahmad”, *The Muslim World* 41 (1951), 251-256; W. Montgomery Watt, “His Name is Ahmad”, *The Muslim World* 43/2 (1953), 110-117; Uri Rubin, “The Eye of the Beholder: The Life of Muhammad as Viewed by the Early Muslims, A Textual Analysis” *Studies in Late Antiquity and Early Islam*, Princeton: The Darwin Press, 1995, pp. 22; Sean W. Anthony, “Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn Ishâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1” Published online by Cambridge University Press: 10 May 2016/ *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* Volume 79, Issue 2, June 2016, pp. 255-278.

²³ Ebû İshâk Ahmed b. Muḥammed b. İbrâhîm Şa'lebi, *el-Keşf ve'l-beyân*, nşr. Ebû Muḥammed b. 'Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, 2002), IX/303-304.

²⁴ Ebû Muḥammed 'Abduhâk b. Çâlib b. 'Abdurrahmân b. Temmâm İbn 'Aṭiyye Endelûsî, *el-Muḥarreru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, nşr. 'Abdusselâm 'Abduşşâfi Muḥammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2001), V/303.

²⁵ Muḥammed b. Ṭâhîr b. 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984), XXVIII/182-183. Bir rivâyette Hz. Muhammed'in Tevrat'taki isminin ümmetini ateşten uzaklaştıran anlamında “Ahyede”, Zebûr'daki isminin putlara ibadet etmeyi silen/yok eden anlamında el-Mâhî, İncil'de Ahmed Kur'ân'da ise gök ve yeryüzü ehlinin övgüsüne mazhar olmuş anlamında Muḥammed ismiyle anıldığını ifade ettiği nakledilmektedir. Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Muḥammed el-Başrî Mâverdî, *en-Nuket ve'l-uyûn*, nşr. Seyyid b. 'Abdulmağşûd b. 'Abdurrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), V/529. Buradan hareketle Hz. Muhammed'in kaynaklarda hangi isimlerle anıldığını ve bunların sened ve metin açısından değerlendirmesini içeren müstakil bir çalışmanın İbn 'Âşûr'un

Şaff 61/6 âyetinin yorumlanmasındaki ihtilafli hususlardan biri de “فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ” ifadesindeki fiile tayin edilecek öznenin/fâ'ilin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Âyetin sonundaki “قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ” ifadesi de hâliyle buna göre anlam kazanmaktadır. Âyetin öncesindeki diğer âyetlerle ilişkisi dikkat alındığında burada Hz. 'İsâ ve kavminin konu edinildiğini söyleyenlerin yanı sıra hemen sonrasında gelen Şaff 61/7 âyetinde İslam'a çağrılan kişiden bahsedilmesinden hareketle burada Hz. Muhammed'in kastedilmiş olabileceğini ifade edenler mevcuttur.²⁶ Mâturîdî (öl. 333/945), mezkûr ithamın her iki peygambere de yapılmış olabileceğine dair “Denildi.” (قيل) sigasıyla zayıflığına işaret ettiği bir görüş nakletmektedir.²⁷ Burada kavmine beyyinâtlarla gelenin Hz. 'İsâ olarak tayin edilmesinin Hz. Muhammed'in muasırlarına Hz. 'İsâ'nın kavminin örnek verilmesi anlamına geldiği veya “اسْمُهُ أَحْمَدُ” ifadesinden sonra dönemin müminlerine hitaben “Ahmed o inkârcılara geldiğinde onlar bu apaçık bir sihirdir dediler.” manasında yorumlanabileceği de dile getirilmiştir.²⁸

İlgili fiilin öznesi olarak Hz. 'İsâ'yı tayin edenlere göre beyyinât Kur'ân'da zikri geçen ölüleri diriltme ve benzeri Hz. 'İsâ'ya nispet edilen bazı fiillerken, Hz. Muhammed olduğu yönünde yorumlayan bazıları bunu Kur'ân âyetleri ve gösterilen diğer deliller anlamında yorumlamıştır.²⁹ Mâverdî (öl. 450/1058), bu ayette Hz. Muhammed'in Ahmed ismiyle müjdelenenmesinin iki hususu ihtiva ettiğini ifade etmektedir. Bunlardan biri Hz. 'İsâ'nın gelmesi durumunda Hz. Muhammed'e iman etmeleri hususunda kavmine tebliğde bulunması ikincisi ise Hz. Muhammed'in gelmesiyle bunun Hz. 'İsâ'nın mucizeleri arasında sayılacak olmasıdır.³⁰

Şiî kaynaklarda A'râf 7/157 ve Şaff 61/6 âyeti Hz. 'Ali (öl. 40/661) ve soyuyla ilişkilendirilmektedir. Bir rivâyette Hz. Muhammed'in bir Yahudiye Tevrat'ta Hz. Musa'nın kendisinden sonra İsrailoğullarına uymalarını emrettiği beş şeyi haber vermesi durumunda kendisine iman edip etmeyeceğini sorması ve Yahudinin buna olumlu yanıt vermesi konu edilmektedir. Bunun üzerine Hz. Muhammed'in Yahudiye “Tevrat'ın başında 'Muhammed Allah'ın Resulüdür.' yazılıdır. İbrancada bu 'Tâbe' kelimesiyle karşılaşılır.” diyerek A'râf 7/157 ve Şaff 61/6 âyetlerini okuduğu belirtilmektedir. Rivâyete göre bundan sonra Hz. Muhammed, Tevrat'ta kendi isminin yer aldığı ilk satırdan sonraki ikinci satırda vaşîsi 'Alî b. Ebî Tâlib'in, üçüncü ve dördüncü satırda torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, beşinci satırda ise âlemlerin kadınlarının efendisi olan anneleri Hz. Fâtıma'nın yer aldığını söylemiş, vaşîsinin (Hz. 'Alî) Tevrat'ta “İlyâ”, torunlarının ise “Şeber” ve Şubeyr” diye isimlendirildiğini ve bu ikisinin Hz. Fâtıma'nın iki nuru olduğunu ifade etmiştir. Yahudi bunun üzerine “Doğru söyledin ey Muhammed.” diyerek peygamberi doğrulamıştır. Sonrasında rivâyet ehlibeytin nebîlerden bile faziletli olduğu, ehlibeyti sevmenin kişinin dininin kemale ermesi için elzem olduğu ve benzeri ifadelerle devam etmektedir.³¹

Şaff 61/6 âyetinin İslâmî kaynaklarda yorumlanışını özetledikten sonra 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen ilgili kırâ'at farklılığının kaynağıyla Batılı ve Arap araştırmacıların konu hakkındaki değerlendirmelerine yer vereceğimiz bölüme geçebiliriz.

2. Şaff 61/6 Âyetinin 'Ubeyy b. Ka'b Kırâ'atine Göre Okunuşu

'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen okunuş farklılığına geçmeden önce Şaff 61/6 âyetinin Hatt-ı Osmânî'yle uyumlu kırâ'at farklılıklarına işaret etmek faydalı olacaktır. Âyetteki “مِنْ بَعْدِي” bir kırâ'atte “ي” harfi manşub olarak “مِنْ بَعْدِي”، başka bir kırâ'atte ise “ي” harfinin hafzedilmesiyle “مِنْ بَعْدِ” olarak okunmuştur. Yine âyetteki “سِحْرٌ” bir kırâ'atte ism-i fâ'il vezninde “سَاحِرٌ” olarak okunmuştur. Buna göre ilk yaygın okumada sihir ithamına maruz bırakılan peygamberlerin getirdiği beyyinât olurken, ism-i fâ'il olarak okunduğunda peygamberlerin şahsına “büyücü” suçlamasının yöneltmesi anlamına gelmektedir.

Arthur Jeffery'nin (öl. 1959) İspanya'nın başkenti Madrid kentinde bulunan San Lorenzo de El Escorial Manastırı Kraliyet Kütüphanesinde (1332/1337 E قراءات) numarasıyla kayıtlı bulunan Ebû İshâk İbrâhîm b. Muḥammed el-Merandî'nin (öl. 588/1192) *Ḳurratu 'Ayni'l-Ḳurrâ' fi'l-Ḳırâ'at* adlı eserinin yazmasında³² rastladığı bu kırâ'at farklılığı tespit edebildiğimiz kadar

yukarıda dikkat çektiği konunun vuzuha kavuşturulmasına katkı sunacağından şüphe yoktur. Çalışmanın sınırlarını zorlayacağından burada mevzunun detaylarına değinmek imkân dâhilinde değildir. Müslüman çocuklara H 2. asrın ilk çeyreğine kadar Ahmed isminin verilmediği yönünde bir tespit için ayrıca bk. W. Montgomery Watt, “His Name is Ahmad”, 111.

²⁶ Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Omer et-Teymî Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-'Arabî, 1999), XXIX/529; Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr Suyûtî, *Mu'tereku'l-akrân fi 'icâzi'l-Ḳur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), III/111; Suyûtî, *ed-Durru'l-menşûr* (Beyrut: y.y., ts.), VIII/148.

²⁷ Ebû Manşûr Muḥammed b. Muḥammed Mâturîdî, *Te'vilâtu ehli's-sunne*, nşr. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), IX/631.

²⁸ İbn 'Aṭiyye, *el-Muḥarreru'l-vecîz*, V/303.

²⁹ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, IV/318; Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muḥammed el-Murâdî Neḥḥâs, İ'râbu'l-Ḳur'ân, nşr. 'Abdulmun'im Ḥalîl İbrâhîm (Beyrut: Menşûrât Muḥammed 'Alî Beydûn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 277.

³⁰ Mâverdî, *en-Nuket ve'l-'uyûn*, V/529.

³¹ Muḥammed Bâkır Meclîsî, *Biḥâru'l-envâr* (Beyrut: Muessesetu'l-Vefâ, 1983), IX/298, XIII/332; Muḥammed Hüseyin Taḫâṭabâṭî, *Tefsîru'l-mîzân* (b.y.: y.y., ts.), XIX/137.

³² Merandî'nin ilgili eserinin yazmasına şu linkten erişim sağlanabilmektedir: https://archive.org/details/quran_moad_hotmail_2 (Erişim 22 Nisan 2024)

yalnızca bu yazmada yer almakta; eski, yazma mushaf lar ve kırâ'at farklılıkları hakkında bilgi ihtiva eden diğer kaynaklar tarafından teyit edilebilir bir durum arz etmemektedir.

İlgili okuyuş farklılığına değinmeden önce yazma eserin genel özelliklerine değinmek faydalı olacaktır. Merandî'ye ait eserin İspanya'da bulunan yazması müellif nüshasıdır. Hicri altıncı asır âlimleri arasında sayılan Merandî bu eserini vefatına yakın bir dönemde Rebiulevvel'in sonu bir salı günü 588/1192'de tamamlamıştır. 226 varaktan oluşan yazmanın her varağında yer alan iki farklı sayfada 26-27 satıra yer verilmekte bu da her bir sayfada yaklaşık 15 kelimeye tekabül etmektedir. Yazmanın 226b yüzü boş bırakılmıştır. Okunaklı bir nüshadır ve üzerinde çok sayıda haşiye, ta'lik, mukâbele ve mütâlaa notu mevcuttur. Üzerindeki en eski mütâlaa notunun (H 747 Şevval Çarşamba) kaydıyla 'Alî b. İbrâhîm el-Ba'îlî isminde bir âlime ait olduğu görülmektedir.³³

Burada mukayesenin daha sağlıklı yapılabilmesi için öncelikle Şaff 61/6 âyetinin Hatt-ı Osmânî'yle yazılışını zikretmek mevzunun takibini kolaylaştıracaktır.

Şaff 61/6 âyetinin Hatt-ı Osmânî'yle yazılışı şu şekildedir:

وَأَذَّ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

Arthur Jeffery tarafından tespit edilen ve yazma eserin 201a ve 201b numaralı varaklarının yer aldığı bölümde iç marjine, aşağıdan yukarıya doğru, sonradan eklenmiş olduğu açıkça fark edilen farklı bir yazı stiliyle "قرا ابي ابن كعب" şeklinde verilen sahâbeden 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen alternatif kırâ'at ise şu şekildedir:

وَأَذَّ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ، وَأُبَشِّرُكُمْ بِنَبِيِّ أُمَّتِهِ آخِرُ الْأُمَّمِ يَخْتَمُ اللَّهُ بِهِ الْأَنْبِيَاءَ وَالرُّسُلَ. قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

Dikkat edilirse iki okunuş arasındaki en bariz fark, Hatt-ı Osmânî'yle uyumlu okuyuşta aslî ve aşağıdaki çeviri metinde bold olarak belirtilen "مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ" ifadeleri yerine yine diğer kırâ'atte bold olarak gösterilen "وَأُبَشِّرُكُمْ بِنَبِيِّ أُمَّتِهِ آخِرُ الْأُمَّمِ يَخْتَمُ اللَّهُ بِهِ الْأَنْبِيَاءَ وَالرُّسُلَ" ifadelerine yer verilmesidir. Buna göre kırâ'at ve yorum farklılıklarını da yansıtırsak Hatt-ı Osmânî'ye göre âyet şöyle meâllendirilebilir: "Meryem oğlu 'İsâ, 'Ey İsrailoğulları! Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir elçiyim. **Ben elinizdeki Tevrat'ı tasdik etmek ve benden sonra gelecek ismi ya da sıfatı Ahmed olacak bir peygamberi müjdelemek üzere gönderildim.**' demişti. 'İsâ ya da Muhammed, beyyinâtla geldiğinde muhatapları 'Bunlar düpedüz bir sihirdir.' ya da 'Bu apaçık bir büyücü/sihirbaz.' dediler." (Şaff 61/6)

Âyetin 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen okunuşu esas alınır ise şu şekilde meâllendirilebileceği kanaatindeyiz: "Meryem oğlu 'İsâ, 'Ey İsrailoğulları! Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir elçiyim. **Size ümmetinin son ümmet olacağı ve Allah'ın kendisiyle nebîlik ve resullük müessesesini nihayete erdireceği bir peygamberin gelişini müjdeliyorum.**' demişti. Onlar bunun üzerine 'Bu apaçık bir sihirdir.' ya da 'Bu apaçık bir büyücü/sihirbaz.' dediler." (Şaff 61/6)

2.1. Batılı ve Arap Araştırmacıların 'Ubeyy b. Ka'b Kırâ'atine Dair Değerlendirmeleri

Arthur Jeffery, *Materials for the History of the Text of the Qur'ân* kitabında bu kırâ'at farklılığını zikretmek dışında bir yoruma başvurmamaktadır.³⁴ Ancak kitabının başka bir bölümünde Şaff 61/6 âyetindeki kırâ'at farklılığının yer aldığı Merandî'nin ilgili eserini örnek göstererek, 'Abdullah b. Mes'ûd ve 'Ubeyy b. Ka'b kırâ'atlerine dair burada zikretmeye değer bir değerlendirme yapmaktadır. Jeffery'e göre Hatt-ı Osmânî'yle kıyaslandığında bu iki sahâbîye isnad edilen okuyuşlar arasında ciddi benzerlikler olduğu görülmektedir. Hatta bazen bu, araştırmacıda iki sahâbîden birinin okuyuşunun diğerine isnad edilmiş olabileceği şüphesini ihlas ettirmektedir. İbn Mes'ûd'a isnad edilen bir okunuşun başka bir kaynakta 'Ubeyy b. Ka'b'a atfedildiğini tespit etmek bunun en açık kanıtlarındandır. Yazar bu bağlamda, 'Ubeyy b. Ka'b'ın kırâ'atleri için başvurulacak en zengin kaynak olarak nitelediği Merandî'nin *Qurratu 'Ayni'l-Ķurrâ'*sında başka kaynaklarda yalnızca İbn Mes'ûd'a isnad edilen çok sayıda okuma farklılığının 'Ubeyy b. Ka'b'a atfedilmesini şaşırtıcı bulduğunu ifade eder.³⁵ Jeffery'nin burada dikkat çektiği hususun tefsir ve kıraat bilim dalları çatısı altında incelemeye değer yönleri bulunmaktadır.

Batı'da Şaff 61/6 âyetinin 'Ubeyy b. Kâ'b kırâ'atine göre okunuşuna değinen diğer bir isim İngiliz Dinler Tarihçisi Geoffrey Parrinder'dır (öl. 2005). *Jesus in the Qur'ân* adlı eserinde konuya temas eden yazar, Şaff 61/6 âyetinin -Mushaf tertibine göre- Kur'ân'ın Hz. 'İsâ'nın ağzından naklettiği son ve en önemli açıklama olduğunu ifade etmektedir. Âyetin okunmasında Hz. Muhammed'in sekreterlerinden biri olarak nitelediği 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen önemli bir varyantının bulunduğu işaret eden Parrinder, sonrasında şu değerlendirmede bulunur: "Âyet, 'Ey İsrailoğulları ben size gönderilmiş, Allah'ın bir resulüyüm.

³³ <https://mtafsir.net/threads/40575.ھـ6-ق-6-المردني-القواسي-القراء-عين-قره-حمل-قره-عين-القواسي-المردني-ق-6-ھـ6> (Erişim 22 Nisan 2024)

³⁴ Arthur Jeffery, *Materials for the History of the Text of the Qur'ân: The Old Codices* (Leiden, E. J. Brill, 1937), 170.

³⁵ Arthur Jeffery, *Materials for the History of the Text of the Qur'ân*, 116.

Size ümmeti son ümmet olacak ve Allah'ın kendisiyle peygamberler ve elçiler üzerine mühür vuracağı bir peygamberi müjdeliyorum.' anlamında okunmuştur. Bu okuyuşta Ahmed isminin yer almadığı ancak peygamberleri ve elçileri mühürleyecek bir peygamberden açıkça bahsedildiği belirtilebilir. Bununla birlikte makbul (Resmu'l-MuŞhaf'a uygun) okuyuş ilk versiyondur ve âyetteki Ahmed kelimesinin yaygın yorumu Hz. 'İsâ'nın önceden geleceğini haber verdiği Muhammed'e işaret ettiği yönündedir.³⁶

2.1.1. Sean W. Anthony'nin 'Ubeyy b. Ka'b Kirâ'tine Dair Değerlendirmesi

Batı'da ilgili kirâ't farklılığına dair en geniş değerlendirmeye Sean W. Anthony'nin İbn İshâk örneği bağlamında Muhammed, Menaḥem ve Paraclete terimleri arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmasında yer verilmektedir. Şaff 61/6 ve Yuhanna İncili arasında kurulmaya çalışılan ilişkinin en iyi ihtimalle zayıf olduğunu belirten Anthony, büyük olasılıkla bu Kur'ân âyetinde Yuhanna'nın Paraclete'sine hiçbir atıfta bulunulmadığını ifade etmektedir. Ona göre -önceki bölümlerde çevirisini verdiğimiz- İbn İshâk'ın İncil'in farazi alt metnine dayandırdığı argüman da "kırmızı ringa balığı"³⁷ kabilinden bir çıkarımdır.³⁸

Yukarıdaki tespitin Şaff 61/6 âyetindeki "Ahmed" kelimesinin anlaşılmasında bir çözüme ulaşılamadığı manasına geldiğini vurgulayan yazar, asırlar boyunca bu sorunsalın hallolması için çeşitli çözüm önerileri ortaya koyulduğunu söylemektedir. Bunlardan biri Anthony'nin filolojik çözüm olarak nitelediği yaklaşımdır. Bu çözüm önerisinde Şaff 61/6 âyetiyle Yuhanna İncili'nin Paraclete'si arasındaki ilişki muhafaza edilmeye çalışılmakta ve Arapça Aḥmed ve Yunanca Paráklētos kelimeleri arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi amaçlanmaktadır. Buna göre Yunanca "savunucu" anlamına gelen Paráklētos kelimesi ya yanlış okunmuş ya da yanlış anlaşılmıştır. Kelimenin aslı Periklytós'tur ve ünlü, çok ünlü hatta biraz hayal gücü kullanılırsa övülen anlamına gelmektedir. Yazar, bu yoruma ilk olarak La Sapienza Üniversitesi Arapça profesörlerinden İtalyan Ludovico Marracci'nin (öl. 1700) *Alcorani Textus Universus Arabicè et Latinè*³⁹ adlı Latince Kur'ân çevirisinde değinildiğine işaret etmektedir.⁴⁰ Sonrasında Marracci'nin mevzuya dair yorumunun bazı değişikliklerle Müslüman yazarlara ait popüler apolojetik yazılarda kendine yer bulduğunu, hatırı sayılır bir takipçi kitlesine de ulaştığını ifade eden yazar, bu etkinin güncelliğini koruduğuna dikkat çeker. Ona göre Müslüman yazarların, Kur'ân'da ehlikatın kutsal yazılı metinlerinin tahrif edildiği yönündeki iddialara dayanan yazılarında, Yunanca Yuhanna İncili'nde orijinal okuyuşun Paráklētos'tan ziyade Periklytós olduğu ileri sürülmektedir. Anthony, Müslüman yazarların mevzuya dair kullandığı argümanların nihayetinde Papa XI. Innocentius'a (öl. 1689) günah çıkaran Meryem Ana Cemiyetine mensup bir rahib olan Marracci'nin eserine dayanıyor olmasını kaderin bir cilvesi olarak niteler.⁴¹

Burada Marracci'nin Kur'ân'da Hz. Muhammed'in Ahmed ismiyle müjdelenmesine dair değerlendirmesini paylaşmak faydalı olacaktır. Marracci gerek Şaff 61/6 âyetinin meâlîne düştüğü notlar (Notae) kısmında gerekse reddiyeler (Refutationes) diye başlıklandığı bölümde konuya dair şunları söylemektedir:

"Sanırım dinden dönmüş bir Yunan, Muhammed'i 'İsâ'nın gönderdiği Kutsal Ruh'un 'İsâ tarafından Paracletum, yani elçi veya tesellici değil de Periclytum, yani çok ünlü ve şerefli/mümtaz olarak isimlendirildiği konusunda ikna etti ki bu da aşırı övülmüş anlamındaki Aḥmed ismiyle yeteri derecede uyum içindedir. Kur'ân'ın 'İsâ'yla ilgili bu müjde iddiası tamamen yanlıştır. Hıristiyan kaynaklarının hiçbir yerinde böyle bir şey geçmez. Eğer Muhammediler bunun Hıristiyanlar tarafından tahrif edildiğini veya görmezlikten geldiğini iddia ederlerse birincisi biz bunun imkânsız olduğunu başka yerde gösterdik, ikincisi bu kadar önemli bir şeyin söylenip de yüzyıllarca Hıristiyanların bu konuda sessiz kalması ve onlar tarafından bilinmemesi makul değildir ve bu tamamen bir iddiadan ibarettir.⁴² Sean W. Antony, Marracci'nin dinden dönmüş bir Yunan'ın Hz. Muhammed'i Paracletum'un Periclytum olduğu hususunda ikna ettiğine dair çizdiği senaryonun absürt sayılabilecek derecede karmaşık olduğunu ifade etmekte ve çalışmasında bunun nedenlerine temas etmektedir.⁴³

³⁶ Geoffrey Parrinder, *Jesus in the Qur'ân* (Oxford: Oneworld Publications, 2003), 96-97.

³⁷ Kırmızı ringa balığı (İng. Red Herring), dikkatleri önemli bir sorudan uzaklaştırmaya neden olan sahte bir argüman türüdür. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kırmızı_Ringa_Balığı (Erişim 1 Mayıs 2024)

³⁸ Sean W. Anthony, "Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 274.

³⁹ 17. yüzyıla ait bu Latince Kur'ân çevirisi hakkında detaylı bilgi için bk. Naif Yaşar, "Ludovico Marraccio Lucensi ve Alcorani Textus Universus Arabicè et Latinè Adlı Kur'ân Tercümesi Üzerine" Tefsir Araştırmaları Dergisi 2:2 (Ekim 2018), 250-265. Eserin tam metnine şu linkten erişim sağlanabilmektedir: https://archive.org/details/bub_gb_-KZEAAAACAAJ/mode/2up (Erişim 24 Nisan 2024)

⁴⁰ Sean W. Anthony, "Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 274.

⁴¹ Sean W. Anthony, "Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 274.

⁴² Ludovico Marracci, *Alcorani Textus Universus Arabicè et Latinè* (Patavii: Ex Typographia Seminarii, 1698), 719-720. Marracci'nin Latince meâlden yaptığımız iktibasın çevirisini Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Naif Yaşar'a borçluyuz. Bu vesileyle kendisine teşekkürlerimizi sunuyoruz.

⁴³ Sean W. Anthony, "Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 274.

Marracci, çalışmasının ilk bölümlerinde de İbn Teymiyye'nin (öl. 728/1328) Hz. Muhammed'in Kitab-ı Mukaddes'te müjdelendiği yönündeki iddialarına cevap vermektedir. İbn Teymiyye'den (öl. 728/1328) Aḥmed b. Abdulḥalîm adıyla Müdafaa (Apologia) yazan bir Müslüman âlim diye bahseden Marracci, sayfalarca onun iddialarını çürütmeye çalışmaktadır. İbn Teymiyye'nin özellikle Eski Ahid'in bazı pasajlarının Hz. Muhammed'i müjdelediğini savunduğunu ifade eden Marracci, burada sunulan pasajların konuyla hiçbir alakası olmadığını ileri sürmekte ve Eski Ahid'e göre Hz. İbrahim'in tek oğlunun İshak olduğunu ve dolayısıyla Hz. İbrahim'in neslinden bahseden tüm pasajlarda kastedilenin İshak'ın soyu olduğunu, Hz. İsmail'in köle annesine nispet edildiğini savunmaktadır. Ayrıca Tesniye 33:2'de zikredilen dağların yerlerinin İbn Teymiyye tarafından karıştırıldığını iddia eden yazar, buradaki Fârân/Paran "فَارَانَ" dağının Mekke'de değil Galile/Celile'de olduğunu fakat bugün Mekke'deki dağın Fârân ismiyle anıldığını söyler. Yazar keza İbn Teymiyye'nin eserinde Tekvin 17:20 ayetine bağlı yapılan bir kabalistik hesaplama atıf yapmakta ve bu hesaplamanın yanlış olduğunu ifade etmektedir. Marracci, bu bölümde İbn Teymiyye'nin mevzuyla dair daha birçok iddiasını çürütmeye çalışır.⁴⁴

Marracci, açıkça zikretmese de burada İbn Teymiyye'ye (eserde Aḥmed b. Abdulḥalîm) *el-Cevâbu's-Şaḥîḥ limen beddele dîne'l-Mesîḥ* adlı eseri üzerinden cevaplar verdiği görülmektedir. Metinde zikrettiği Arapça ifadeler İbn Teymiyye'nin mezkûr eserinde rastlanması bunu açık biçimde teyit etmektedir.⁴⁵ Marracci'nin reddiyesi ve İbn Teymiyye'nin *el-Cevâbu's-Şaḥîḥ*'i üzerinden mukayeseli yapılacak bir çalışmanın, Müslüman-Hıristiyan kültür arasındaki temel polemik konularından birinin doğru anlaşılmasına önemli katkılar sunacağına şüphe yoktur.

Sean W. Anthony'e göre diğer radikal öneri, Yeni Ahit yerine Kur'ân metnini değiştirmeyi teklif etmektedir. Yazarın kodikolojik çözüm diye isimlendirdiği bu yol, tarihsel olarak çok daha az onaylanmış olsa da Hz. İsa'nın gelecekte bir peygamberin gelişini müjdelediği Şaff 61/6 âyetinin alternatif bir okuyuşuna dayanmaktadır. Arthur Jeffery'nin yaklaşık bir asır önce tespit ettiği bu kırâ'atin, âyetin tamamen farklı bir okuyuşunu içerdiğini ifade eden yazar, sonrasında çalışmamızda üzerinde durduğumuz kırâ'at farklılığının İngilizce çevirisine yer verir.⁴⁶

'Ubeyy kırâ'atinde Ahmed isminden hiç bahsedilmediğini ve ilgili kırâ'atin çok geç denebilecek bir kaynakta tespit edildiğine işaret eden Anthony, Merandî'ye ait yazmanın yeri ve özellikleri hakkında özet bilgi verir. Kur'ân'ın en eski yazmalarında onaylanmayan bu kırâ'atin, 'Ubeyy b. Ka'b'ın Kur'ân'ı en orijinal dolayısıyla en iyi okuyan isimler arasında sayılmasına dayanak teşkil eden herhangi bir argümanı sarp bir yokuşla karşı karşıya getirdiğini belirten Anthony, bununla birlikte Merandî'nin 'Ubeyy'e atfettiği okuyuşun dikkatli bir değerlendirmeyi hak ettiğini vurgulayarak ilgili okumanın ait olduğu tarihin yedinci yüzyıl kadar eskiye götürülmesini muhtemel bulur.⁴⁷

'Ubeyy kırâ'atinin ilk göze çarpan tonunun eskatolojik olduğuna işaret eden yazar, öte yandan yedinci yüzyıldan sonraya ait sayılabilecek yönleri bulunduğunu savunur. Bu okuyuşta Hz. Muhammed'in son peygamber olarak tasvir edilmesinin kategorik ve net olduğunu belirten Anthony, bunun Ahzâb 33/40 âyetindeki Hâtemu'n-Nebîyyîn nitelemesiyle paralelliğine vurgu yapar. Sonrasında Arap şiirinden Hz. Muhammed'in Hâtemu'n-Nebîyyîn olarak tavsif edilmesine dair bazı örnekler veren yazar, Merandî'deki kırâ'atin Hz. Muhammed'i kategorik olarak nebîler ve resullerin mührü olarak nitelemesinin muhtemelen Kur'ân'da karşılaşılması beklenenden daha sistematik ve gelişmiş bir peygamberliği yansıttığına işaret eder.⁴⁸

Anthony, 'Ubeyy kırâ'atindeki "enbiyâ" ve "rusul" kelimelerinin peş peşe kullanımının Kur'ân'da sıklıkla zikredilmelerine rağmen hiçbir âyette rastlanmayan bir biçimde okunduğuna dikkat çekmekte ve bunun Kur'ân'ın diksiyonuyla çeliştiğini söylemektedir. Sonrasında ilgili okuyuştaki "âḥiru'l-umem" ifadesine değinen yazar, Kur'ân'ın hiçbir yerinde Hz. Muhammed'in ümmeti için bu ifadenin kullanılmadığını hatırlatır. Bu ifadenin haddizatında Kur'ân eskatolojisiyle çelişme de ilk kez erken hadis literatüründe ortaya çıktığını savunan yazar, yukarıda saydığı yönler itibarıyla Merandî'nin 'Ubeyy Mushafı'na atfettiği kırâ'atin Şaff 61/6 âyetinin orijinal ve tarihsel olarak tercihe şayan bir okuması olarak görülmesine karşı çıktığını belirtmektedir.⁴⁹

⁴⁴ Ludovico Marracci, *Alcorani Textus Universus Arabicè et Latinè*, 26-30. Metinde atıf yapılan Kitab-ı Mukaddes bölümlerinin Türkçesi şu şekildedir: "İsmail'e gelince, seni işittim. Onu kutsayacak, verimli kılacak, soyunu alabildiğine çoğaltacağım. On iki beyin babası olacak. Soyunu büyük bir ulus yapacağım." (Tekvin/Yaratılış 17/20); "Tanrı adamı Musa, ölümünden önce İsraililer'i kutsadı. Şöyle dedi: "RAB Sina Dağı'ndan geldi, Halkına Seir'den doğdu ve Paran Dağı'ndan parladı. On binlerce kutsalıyla birlikte geldi, Sağ elinde halkı için alev alev yanan ateş vardı." (Tesniye/Yasa'nın Tekrarı 33/1-2) <https://incil.info/kitap/gen/1> (Erişim 25 Nisan 2024)

⁴⁵ Marracci'nin eserinde İbn Teymiyye'nin ilgili çalışmasına atıf yapılan bazı bölümler için bk. Ebû'l-Abbâs Aḥmed b. 'Abdulḥalîm el-Ḥarrânî İbn Teymiyye, *el-Cevâbu's-Şaḥîḥ limen beddele dîne'l-Mesîḥ*, nşr. Alî b. Ḥasen vd. (Riyad: Dâru'l-Âşîme,1999), IV/175, V/200.

⁴⁶ Sean W. Anthony, "Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 275.

⁴⁷ Sean W. Anthony, "Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 275.

⁴⁸ Sean W. Anthony, "Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 275-276.

⁴⁹ Sean W. Anthony, "Muḥammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 276.

Anthony'nin Şaff 61/6'daki sorunsalın giderilmesinde mezhepçi çözüm diye adlandırdığı üçüncü ve son yorum, önceki bölümlerde değindiğimiz Cubbâ'î'nin Karmağilerden naklettiği, aslında âyette Hz. Muhammed'den değil Hz. İ'sâ'dan sonra gelecek Ahmed adında başka bir peygamberden bahsedildiği yönündeki kabule yaslanmaktadır. Yazar, uç bir örnek olsa da bunun tüm Müslümanların Kur'ân'daki Ahmed'i Hz. Muhammed ile özdeşleştirmede göstermesi bakımından önemli olduğunu kaydeder.⁵⁰

Sean W. Anthony, çalışmasının sonunda en güvenilir çözümün kendisinin minimalist çözüm olarak adlandırdığı yol olduğunu ifade etmektedir. Bu çözüm önerisinin İbn İshâk'ın İncil'de metin arama öncülünü reddettiği gibi tefsir geleneğinde bazı müfessirler tarafından da hüsnükabul gördüğünü ifade eden yazar, âyetteki Ahmed kelimesinin özel isimden ziyade bir sıfat olarak kabul edilmesi durumunda sorunun çözülebileceğini belirtmektedir. Anthony, son olarak şu değerlendirmeyi yapar: "Arapça 'ismuhu aħmad' ifadesi 'onun adı Ahmed'tir' anlamında değil 'en çok övülen' manasında okunmalıdır. Bu okuma, Hz. İ'sâ'nın Kur'ân'daki beyanıyla Yuhanna İncili'nin Paraclete söylemi arasındaki farazi bağlantıyı koparacak ve iki söylemi birbirinden ayıracaktır. Bu iki metnin birbirinden ayrılması, Kur'ân'ın her âyetini İncil'in bir alt metnine, ara metnine ya da kaynak metnine yerleştirme yönündeki amansız dürtüye meydan okusa da Şaff 61/6 âyetinin İncil'deki kanıt metnlerinin metinsel örümcek ağlarından böylesine kesin bir şekilde ayrılması, en azından bu örnekte, en ikna edici okumaya imkân tanımaktadır."⁵¹

2.1.2. Zekeriyyâ Muħammed'in 'Ubeyy b. Ka'b Kırâ'atine Dair Değerlendirmesi

Jeffery ve Parrinder'in büyük ölçüde işaret etmekle yetinerek tahliline gereksinim duymadığı Anthony'nin ise özet sayılabilecek bir değerlendirmeye yer verdiği Şaff 61/6 âyetinin 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'ati hakkında en kapsamlı ve özgün yaklaşımlardan biri Filistinli Edebiyatçı Zekeriyyâ Muħammed'e (öl. 2023) aittir. Muħammed, Lübnan merkezli el-Aħbâr Gazetesi'ndeki köşesinde "Şaff Sûresi'nde İsmi Ahmed Olan Bir Nebînin Müjdelenmesi Muammasına Dair" başlığıyla kaleme aldığı yazısında özellikle Ahmed-Faraklit ilişkilendirmesinin Müslüman ve Hıristiyan kültür arasında önemli polemik konularından birini teşkil ettiğini vurgulamaktadır. İlgili kırâ'at farklılığının Merandî tarafından mı yoksa başka biri tarafından mı ilgili varağa eklendiğini tespit etmenin pek mümkün görünmediğini ifade eden Muħammed, bunu kitabın asıl müellifi dışında birinin ekleme ihtimalini daha yüksek bulduğunu ifade eder.⁵²

Bizce de ikinci ihtimal daha olasıdır. Zira çalışmamızın ekler bölümünde yer alan yazmanın ilgili bölümünde, ana metinde kullanılan yazı stiliyle varaktaki iki yüzün tam ortasında aşağıdan yukarı doğru kayda geçirilmiş tek satırdan müteşekkil kırâ'at farklılığının birbirinden farklı kalemlerden çıktığı net biçimde görülmektedir. Muħammed, çalışmada Merandî'nin yazma eserinin tahkik edilerek neşredildiğini ancak matbu nüshaya ulaşamadığı için eserin yazmasından hareketle çalışmasını tamamladığını belirtmektedir. Yaptığımız taramada eserin tahkik edildiğine dair haricî herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Bundan dolayı 'Ubeyy b. Ka'b kırâ'atine dair bilgilere tıpkı Muħammed gibi eserin yazması üzerinden temas edilmiştir.

Muħammed, Jeffrey'nin mezkûr kitabının onlarca yıl önce yayımlanmış olmasına rağmen dikkat çekici bir muhtevaya sahip olan bu kırâ'at farklılığının ciddi bir ilgi uyandırmaması karşısında şaşkınlığını ifade etmektedir. Ona göre Sean W. Anthony'nin 2016'da İbn İshak ve Paraclete/Faraklit üzerine bir makale yayınlamasından sonra ancak bu kırâ'at kısmen de olsa dikkatleri çekebilmiştir. Bu makalenin yayımlanmasından sonra Arap dünyasındaki web siteleri ve sosyal medya mecralarında bundan bahsedilmeye başlandığını belirten Muħammed, bununla birlikte mevzunun dinî kimliğe dayalı Müslüman-Hıristiyan tartışmaları bağlamında veya vahiy fikrini geçersiz kılmak isteyen bazı Arap ateistlerin yazılarında kullanıldığına işaret etmektedir. Yazar, Arap dünyasında meselenin ilmî araştırma saikiyle değil daha çok ideolojik bir bağlamda ele alındığını vurgulamaktadır.⁵³ Bu husus konunun din sosyolojisi bağlamında da değerlendirilmesi gereken yönleri haiz olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

⁵⁰ Sean W. Anthony, "Muħammad, Menaħem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 276. Taberî (öl. 310/923), *et-Târîh*'inde -Anthony'nin de çalışmada dikkat çektiği üzere- Karmağilerin liderlerinden Aħmed b. Muħammed b. El-Hanefiyye için tebliğ faaliyeti yürüten bir Karmağî'ye ait mektup metnine yer verir. Mektubun içeriği, bu fırkanın Hz. Muhammed'in son peygamber ve Şaff 61/6 âyetinde müjdelenen peygamber olduğunu neden kabul etmediklerini açık biçimde resmetmektedir. Ebû Ca'fer Muħammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk ve Şilatu târîh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986), V/602-603.

⁵¹ Sean W. Anthony, "Muħammad, Menaħem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 277. Anthony çalışmada ayrıca Menaħem adında bir mesihin geliş beklentisinin Geç Antik Çağ'da Yahudi Mesihçiliğinin ana temalarından birini teşkil ettiğini söylemekte ve İslâmî kaynaklarda Munħamennâ vb. kelimelerle Hz. Muhammed'e işaret ettiği savunulan kelimelerle bu inanç arasında bir etkileşim olup olmadığını tahlil etmektedir. Bu da dinler tarihi alanında incelenmeye değer bir konudur. Sean W. Anthony, "Muħammad, Menaħem, and the Paraclete: New Light on Ibn İshâq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1", 269-273.

⁵² <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

⁵³ <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

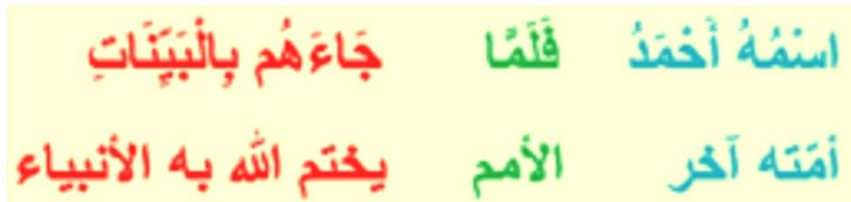
'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'atte Ahmed isminin zikredilmemesinin, Şaff 61/6 âyetinde Ahmed isminde bir nebînin geleceğinin müjdelenmesi muammasının anlaşılabilmesi için yeni bir kapı açması beklenecekken bunun tam aksi etkiye bulunduğu, mevzu hakkındaki gizemin daha da arttığını ifade eden Muḥammed, âyetin ilgili kırâ'atinde Ahmed isminin yer almamasının Ahmed isminde bir nebînin müjdelenmesinin Kur'ân metnine sonradan ilave edildiği yönünde alelacele faraziyelere kapı araladığını belirtir. Yazara göre bu, en kolaycı ve semeresi en az olan çözüm yoludur.⁵⁴

Muḥammed, bu kırâ'atin nispeten geç döneme ait bir eserde ortaya çıkmasının nedenine de değinir. Yazara göre bunun ana nedeni Müslüman gelenekte Şaff 61/6 âyetinden hareketle Hz. Muhammed'in Ahmed ismiyle müjdelenmesinin neredeyse üzerinde icma edilen bir inanç esası olarak kabul görmesidir. Öte yandan Müslüman âlimlere bu kırâ'atte Ahmed isminin geçmemesi, Hıristiyan karşıtları için İslam'a eleştiri yöneltebilecekleri bir açık kapı olarak görünmüş olabilir. Muḥammed, bunun yanı sıra Hıristiyanların kutsal kitap literatüründe Ahmed isminde bir nebînin izine rastlanmadığını ve bu durumun Müslüman gelenekteki Ahmed isminde bir peygamberin müjdelendiği yönündeki kabulün sağlam bir zemine yaslanmadığını ortaya koyduğunu savunmaktadır. Ona göre bu durum ilk asırlarda Müslüman âlimleri Şaff 61/6 âyeti hakkında -Mushaf'ına son derece ihtimam ve değer atfettikleri sahâbîlerden olmasına rağmen- 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'ati kamuoyunun dikkatinden uzak tutmaya sevk etmiştir. 'Ubeyy kırâ'atinin bu kadar önemli bir içeriğe sahip olmasına rağmen nadir zikredilen kırâ'atler arasında yer almasının sırrı budur. İslam ve Hıristiyanlık arasındaki kelâmî tartışmaların ilk asırlara nispeten yatışmasından sonra âyetteki farklı okunuşun zikredilmesinin artık ciddi bir tehlike arz etmediğini ifade eden Muḥammed, bundan dolayı geç dönem sayılabilecek kaynaklarda ancak kayıtlara geçebildiğini ileri sürmektedir. Bu da yazara göre kırâ'atin Merandî'ye (öl. 588/1192) ait geç bir kaynaktan zikredilmesinin ilk bakışta görüldüğünden daha derin nedenleri olduğu anlamına gelmektedir.⁵⁵

Zekeriyâ Muḥammed, Merandî'nin eserindeki bu kırâ'at farklılığı kaydını Şaff 61/6 âyetindeki müjdelemenin Kur'ân metnine sonradan ilave edildiği yönündeki spekülâtif iddialara dayanak olarak kullanılmasını faydasız ve konuyu çözümsüzlüğe iten bir yaklaşım olarak niteler. Meselenin çözümü için iki farklı okunuş arasındaki boşluğun doldurulması teklifinde bulunan Muḥammed'e göre, Kur'ân'ın aslî metninde bu denli bir tenakuzun yer alması imkân dâhilinde değildir. Zira bir okumada Ahmed isminde bir nebîden bahsedilirken diğer okuma bu isimde bir nebînin mevcudiyetini nefyettirmektedir. Yazar iki okuyuş arasında bu derece bir fark olmasını şüphe verici bulur. Bu durum Muḥammed'in zihninde ilgili âyetin aslî metninin okunmasında bir taşhîf olması ihtimalinin belirmesine zemin hazırlamış gözükmektedir. Muḥammed, ilgili âyetin aslî sîgasından hareketle iki okuyuş arasında yapılacak bir karşılaştırmanın asıl olanla ondan türeyen okuyuşu tespit etme imkânı sunabileceğini ileri sürmektedir.⁵⁶

Yazar ilk olarak âyetin her iki okuyuşunu zikretmekte ve aralarındaki farklılığın ana mihrini Ahmed isminde bir nebînin müjdelenip müjdelenmemesinin teşkil ettiğinin altını çizmektedir. Diğer bir farklılık olarak Hatt-ı Osmânî'de mezkûr "مصدقاً لما بين يدي من التوراة" ifadesinin 'Ubeyy kırâ'atinde bulunmadığına işaret eden Muḥammed, bu ifadenin 'Ubeyy'in Mushafında yer almadığını farz etmenin bir zorunluluk olmadığını belirtir. Zira ona göre bu kırâ'ati Merandî'nin eserine not düşen kişinin odak noktasını her şeyden çok "بنبي أمته آخر الأمم يختم الله به الأنبياء والرسل" ifadesinden de anlaşıldığı üzere Ahmed ismiyle bir nebînin müjdelenmesi meselesi oluşturmaktadır. Bundan dolayı ilgili notu düşenin belirli bir cümleye dikkatleri çekmek amacıyla âyetin muhtasar bir metnine yer vermeyi tercih ettiği düşünülebilir. Sonrasında Osmân ve 'Ubeyy Mushaflarında yer alan iki farklı okunuşun tek bir asıldan neşet ettiğini savunan Muḥammed, iki kırâ'at arasındaki ihtilâflı ifadelerin alt alta koyulması hâlinde aslî ifadenin ne olduğu hususunda bir fikir yürütme imkânı bulunabileceğini söyler.⁵⁷

Muḥammed'in çalışmasında bir tabloda renklendirerek ilişkilendirdiği kelimeler aşağıdaki gibidir:

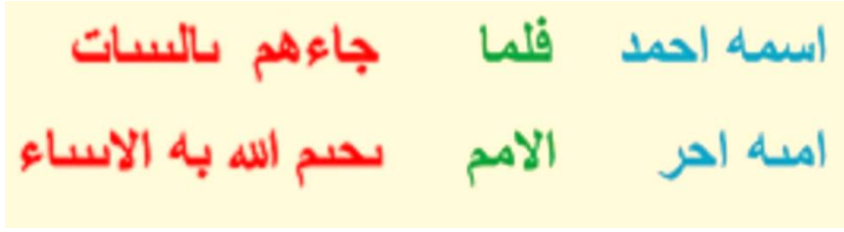
Üç farklı kısma ayırarak ilk olarak kelimeleri tabloda harekeli ve noktalı olarak mukayese eden yazar, Mushaf'ların aslî metninde harekeleme ve noktalama olmadığını hatırlatarak ilgili ifadeleri yalın hâlleriyle ayrı bir tabloda tekrar sunar:

⁵⁴ <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

⁵⁵ <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

⁵⁶ <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

⁵⁷ <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

Zekeriyyâ Muhammed, iki okuyuş biçimi arasında mavi renkle gösterilen “اسمه أحمد” ve “أمته آخر” ibareleri arasında tek bir asıldan çıktıklarına işaret eden ve ikisinden birinde bir tahrifin söz konusu olduğunu gösteren neredeyse bire bir benzerlik olduğunu savunmaktadır. Noktasız el yazısıyla kayda geçirildiğinde bu iki ibarenin birbirinin yerine okunabileceğini ifade eden Muhammed, tercihini “أمته” okuyuşundan yana yapar. Buna göre ilgili ibareyi “اسمه” diye okuyan taşhîfe düşmüş olmaktadır. Tespiti doğru kabul edilirse buradan hareketle “احمد” ibaresiyle “آخر” arasında da bir tercih yapmak gerektiğini belirten yazar, bu iki ibarenin de aynı asla dayandığını ancak bunu “أحمد” diye okumanın ’Ubeyy kırâ’atindeki “آخر” diye okumaktan daha tercihe şayan olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum her iki okuyuşun da iki kelimesinden birinin taşhîften etkilendiği göstermektedir. Buradan ulaşılan netice ilgili ibarenin “أمته أحمد” olarak okunması gerektiği yönündedir. Yazar, ’Ubeyy kırâ’atindeki “الأمم” ibaresinin de Hatt-ı Osmânî’de taşhîfle “فلما” olarak okunduğunu savunmaktadır. Buna göre üç kelimededen oluşan doğru okunuş “أمته أحمد الأمم” biçiminde olmaktadır. Bu, Muhammed’e göre “Onun ümmeti en faziletli ve övgüye en layık ümmettir.” anlamına gelmektedir ve âyet hakkında nakledilen iki kırâ’ati makul ve makbul biçimde telfik etmektedir.⁵⁸

Zekeriyyâ Muhammed, yukarıdaki tespitin doğru kabul edilmesi durumunda “أحمد” kelimesinin aslı nüshada başından beri mevcut olduğunu, Mushaf’a sonradan ilave edilmediğinin anlaşılacağını söyler. Ancak kelime bir nebînin ismi olarak değil geleceği müjdelenen övgü ve fazilete en çok layık ümmetinin sıfatı manasında kullanılmış olmaktadır. Burada Müslüman âlimlerden âyetteki “أحمد” kelimesini sıfat olarak yorumlayanlar olduğunu hatırlatan Muhammed, “اسم” kelimesinin mevcudiyetinden dolayı bu yorumun pek isabetli olmayacağını vurgular. Buna göre ibarenin “نبي اسمه أحمد” olarak okunması “أحمد” kelimesinin özel isim olarak yorumlanmasını zaruri kılmaktadır. Ancak “اسمه” ibaresi “أمته” diye okunduğunda durum tamamıyla değişmekte “أحمد” kelimesi nebînin ümmetinin sıfatı olmaktadır.⁵⁹

Buradan hareketle İbn İshâk’ın Ahmed-Faraklit eşleştirmesinin tamamıyla boşa çıktığını savunan Muhammed, Ahmed ismi ya da sıfatıyla anılan bir nebînin olmadığını ileri sürerek, bunun Hz. Muhammed’in ümmetinin bir sıfatı olduğu yönündeki tespitini yinelemektedir. Bu da övgüye en layık ümmet “أحمد الأمم” anlamındadır. Sonrasında yukarıdaki tabloda mukayeseye tabi tuttuğu üçüncü kısma geçen Muhammed, “جاءهم بالبنات” ibaresiyle “يختم الله به الأنبياء” ibaresi arasındaki ilişkiye değinir. Âyetteki aslî cümlelerin ’Ubeyy Mushafı’na atfedilen “يختم الله به الأنبياء” olduğunu söyleyen yazar, “Hz. İsa’nın daha tarih sahnesine çıkmamış İslam ümmetinin fazileti hakkında beyinâtlar getirmiş olması düşünülemez. Dolayısıyla mantıklı olan ’Ubeyy’in okuyuşunun daha dakik olduğunu kabul etmektir.” tespitinde bulunur. Buna göre yazarın tercih ettiği tam cümle şöyle olmaktadır: “أمته أحمد الأمم يختم الله به الأنبياء”. Muhammed, “أحمد الأمم” ibaresini “اسمه أحمد” olarak okuyan kişinin hemen sonrasında gelen ibareyi okumakta güçlük çektiği ve böylece “يختم الله به الأنبياء” yerine “جاءهم بالبنات” olarak kaydettiğinin tasavvur edilebileceğini zira “يختم” ile “جاءهم” ve “البنات” ile “البنات” ibarelerinin yazım biçimi arasında ciddi benzerlik bulunduğuna işaret etmektedir.⁶⁰

Sonuç olarak Muhammed, her iki okuyuşunda aynı asıldan çıktığını, zayıf ve güçlü yönleri bulunduğunu ifade ederek, ’Ubeyy kırâ’atinde temel sorunun sonraki dönemde İslâm ve Hıristiyanlık kültürü arasındaki önemli polemik konularından birini teşkil edecek “أحمد” ibaresinin “آخر” biçiminde okunması olduğunu vurgulamaktadır. Yazara göre Hatt-ı Osmânî okunuşundaki sorun ise “أمته” ibaresinin “اسمه” ibaresine dönüşmesidir. Bu taşhîfli okuma tercihi söz konusu ihtilafın da kökenini oluşturmaktadır. “اسمه” olarak okunduğunda sonrasında gelen “أحمد” kaçınılmaz olarak isme dönüşmektedir. Bu da Hz. Muhammed’in âyette mezkûr olmayan başka bir adla isimlendirilmesi anlamına gelmektedir. Zekeriyyâ Muhammed neticede ’Ubeyy b. Ka’b kırâ’atının Şaff 61/6 âyetinin okunmasında aslî olan yazılışa Hatt-ı Osmânî’den daha yakın olduğuna hükmedebileceğini söylemektedir.⁶¹

Muhammed Şaff 61/6 âyetindeki kırâ’at farklılığına dair çalışmasını şu değerlendirmeye nihayete erdirir: “Eğer mevzuya dair tespitlerimiz doğruysa, bunun bize Kur’ân’ın cem’ edilmesi sürecinde yaşanan sorunlarla her adımda ve her âyetin kayda

⁵⁸ <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

⁵⁹ <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

⁶⁰ <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

⁶¹ <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

geçirilmesinde ortaya çıkan zorluklara ilişkin genel bir bakış açısı sunma imkânı verdiğini söyleyebiliriz. Cem' faaliyeti basite alınacak bir mesele değildi. Aslında bir tür mayın tarlasıydı. Çoğunluğun onayıyla nihai nüsha üzerinde ittifak edildiğinde birçok sahâbî bu nüshanın sorunlarından haberdardı. Ancak bu kimseler aynı zamanda tüm sorunlarına rağmen bu nihai nüshayı onaylamak durumunda olduklarının da farkındaydı. Çünkü üzerinde ittifak edilmiş bir Mushaf olmadan ne ümmetin ne de devletin hayatta kalma şansı olabilirdi. Bu bağlamda Hz. Osman Mushafı hem devletin hem de ümmetin temel esası olmuştur.⁶²

Zekeriyâ Muhammed'e göre Şaff 61/6 âyetinin doğru okunuşu şu şekildedir:

وَأَذْ قَالَ عَيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي أُمَّتَهُ أَحْمَدُ الْأُمَمِ يَخْتَمُ اللَّهُ بِهِ الْأَنْبِيَاءَ
قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

Muhammed'in okuyuşuna göre âyet şöyle meâllendirilebilir: "Meryem oğlu 'Îsâ, 'Ey İsrailoğulları! Ben size Allah tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Ben elinizdeki Tevrat'ı tasdik etmek ve benden sonra gelecek, **ümmeti en faziletli/üstün ümmet olacak Allah'ın kendisiyle nebîlik müessesesini nihayete erdireceği** bir peygamberi müjdelemek için gönderildim. Onlar: 'Bunlar düpedüz bir sihir dir.' dediler." (Şaff 61/6)

Sonuç

İslâmî kaynaklarda Şaff 61/6 âyetinin yorumlanışı ve 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'at farklılığı üzerine odaklanan bu çalışma, mevzunun tefsir ve kırâ'at bilim dallarının kapsamını aşan çok boyutlu yönleri sahip olduğuna işaret etmektedir. Müslüman gelenekte -Karmaşık istisna tutulacak olursa- Şaff 61/6 âyetinde Hz. 'Îsâ'nın dilinden Ahmed ismiyle Hz. Muhammed'in peygamberliğinin müjdelendiği hususunda pek bir ihtilafa rastlanmamaktadır. Hatta bu kabul, bazı âlimleri ilgili müjdenin izini incillerde aramaya yöneltmiştir. Bu bağlamda Ahmed-Parakletos ilişkilendirmesinin her ne kadar spekülâtif bir bağlamda reddiye saikiyle serdedilmiş olsa da on yedinci yüzyıl Hıristiyan dünyasından Ludovico Marracci gibi bir destekçisi dahi mevcuttur.

Jeffery ve Parrinder 'Ubeyy kırâ'atine yüzeysel olarak temas etmeyi tercih ederken, Anthony ve Muhammed'in tespitleri kritik edilmeyi hak etmektedir. Her iki yazar da âyetin Hatt-ı Osmânî okunuşunda bahsi geçen Ahmed isminde bir peygamberin izini incillerde aramanın beyhude bir çaba ve apolojetik olduğu hususunda hem fikirdir. Doğrudan ifade etmemiş olsalar da mevzuyu Yeni Ahit metinleriyle ilişkilendirme ihtiyacı duymadan izah eden bazı müfessirlerin de bu hususta Anthony ve Muhammed'le aynı kanaate sahip olduğu değerlendirilebilir.

Kanaatimizce Kur'ân'da gerek Şaff 61/6 ve A'râf 7/157 âyetleri gerekse başka âyetlerde ehlikitap kültüründe Hz. Muhammed'in bilindiğine dair atıflar üzerinden Hıristiyan ve Yahudi kültürüne ait kutsal metinler arasında sathî ilişkilendirmeler kurmak son derece risklidir. Bunun en önemli nedeni ilgili âyetlerde ihtiva ettikleri bilgilerin ehlikitaba ait kutsal metinlerde bulunabileceğine dair bir imaya yer verilmemesi diğer bir deyişle bunun garanti edilmemesidir. Dolayısıyla nasıl Kur'ân birçok âyette kendisini, geçmiş vahiylerin; Hz. Muhammed'i de geçmiş peygamberlerin devamı olarak niteliyorsa diğer müjdeleme içerikli âyetlerin de benzer bağlamda anlaşılmasında bir mâni yoktur. Bu çerçeveyi aşan yorumlama çabalarının âyetlerdeki maksadın aşılmasıyla sonuçlanması kuvvetle muhtemeldir. Dinler tarihi alanında uzmanlaşmamış kimseler için bunun daha büyük riskler barındırdığı rahatlıkla ifade edilebilir.

Anthony, 'Ubeyy kırâ'atının Kur'ân'da hâkim üslupla bağdaşmadığını ifade etmekte ve Hatt-ı Osmânî okuyuşunun esas alınması gerektiğinin altını çizerek, Ahmed kelimesine isim yerine sıfat anlamı verilmesinin âyetteki anlama sorununu gidermeye imkân tanıyabileceğini ifade etmektedir. Hatırlanacak olursa bu, bazı Müslüman âlimlerin yaklaşımlarıyla benzerdir. Anthony, bu tercihin Ahmed ismiyle Paraclete arasındaki varsayımsal bağı ortadan kaldıracağını ummaktadır.

Kanaatimizce Şaff 61/6 âyetiyle Yuhanna İncili arasında kurulan ilişki haddizatında Ahmed kelimesinin isim ya da sıfat olarak kabul edilmesiyle alakalı değildir. Zira çok sayıda rivâyette Hz. Muhammed'in Ahmed dâhil pek çok farklı isimle anıldığı bilgisine yer verilmektedir. Bu tarihî bilgilerle hesaplaşmadan âyetteki Ahmed kelimesinin özel isim olamayacağını söylemek ilmî bir tutum olmasa gerektir. Bu bakımdan ilgili temayı ihtiva eden rivâyet malzemesinin isnad ve metin cihetinden analizini yapıp bilgi değerini ortaya çıkarmadan Hz. Muhammed'in âyette Ahmed adıyla mı yoksa sıfatıyla mı anıldığını tespit etmek güçtür. Bununla birlikte Şaff 61/6 âyeti ve 'Ubeyy kırâ'atine dair en itidalli yorumlardan birinin Anthony'e ait olduğunu ifade etmek hakkaniyetli bir yaklaşım olur.

Mevzuya dair en radikal öneri şüphesiz Zekeriyâ Muhammed'e aittir. Muhammed'in iddiası âyetin hem Hatt-ı Osmânî formunda hem de 'Ubeyy kırâ'atında bazı kelimelerinin taŞhîf nedeniyle yanlış okunduğu yönündedir. Buradan hareketle yazar Şaff 61/6 âyeti için üçüncü alternatif bir kırâ'at önerisinde bulunur. Muhammed'in iddiası oldukça özgün olmakla birlikte

⁶² <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391> (Erişim 27 Nisan 2024)

Müslüman âlimlerin ilk asırdan itibaren Kur'ân kelimelerinin yazımında gözettikleri ciddiyet ve hassasiyet göz önünde bulundurulduğunda pek ikna edici görünmemektedir.

Kaldı ki Muhammed'in iddiası bazı kelimelerin taŞhîfli okunmasından ibaret değildir. Muhammed, âyetin okunuşunda taŞhîf olduğunu savunmasına ve iki kırâ'tte mezkûr kelimeler arasında karşılaştırmalar yaparak tezini izah etmeye çalışmasına rağmen 'Ubeyy kırâ'atinde geçen "وَالرُّسُلُ" ibaresine dair herhangi bir açıklamada bulunma ihtiyacı duymamıştır. Yazarı buna iten saik "الأنبياء" ve "الرُّسُلُ" kelimelerini eş anlamlı görmesinden kaynaklanmış olabilir. Ancak burada mevzubahis edilen bir âyete kelime ilave etmek olduğundan bunun eş anlamlılıkla izah edilemeyecek bir farklılık olduğu açıktır.

Şaff 61/6 âyeti hakkında 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen okuma biçimi -Anthony'nin de isabetle belirttiği üzere- ne Kur'ân üslubuna uymakta ne de kadim Mushaflar ve kırâ'tat farklılıklarına dair bilgi içeren kaynaklar tarafından teyit edilebilmektedir. Bu bağlamda Muhammed'in önerdiği kırâ'atin 'Ubeyy kırâ'atiye benzer bir zaafa sahip olduğu söylenebilir. Âyetin Hatt-ı Osmânî okunuşunda muhataplar Hz. 'İsâ ya da Hz. Muhammed'in getirdiği beyyînâta "Bu apaçık bir sihirdir." diye tepki verirken, alternatif diğer iki okuyuşun ilkinde "ümmetinin son ümmet ve kendisinin son peygamber oluşu"na ikincisinde ise "ümmetinin en faziletli/üstün ümmet ve kendisinin son peygamber oluşu"na karşı çıkmış olmaktadır. Bu iki okuyuşun da hem lafız hem de içerdikleri anlam bakımından Hatt-ı Osmânî okuyuşuna göre tercih edilebilecek bir durum arz etmediği rahatlıkla ifade edilebilir. Kaldı ki iki alternatif kırâ't arasındaki en belirgin fark ümmet kelimesinin "son" ya da "en faziletli" nitelemesiyle kırâ't edilmesiyse sınırlıdır.

Dolayısıyla Muhammed'in yaklaşımı oldukça özgün olmakla birlikte çok da ikna edici bir çözüm önermemektedir. Kanaatimizce Muhammed'i taŞhîf üzerinden meseleyi yorumlamaya iten en önemli neden, Ahmed isminin Şaff 61/6 âyetinde yer almasının Kur'ân'la Yuhanna İncili arasında irtibat kurma çabaları üzerinden gerek geçmişte gerekse son dönemde Müslüman-Hıristiyan kültür arasında önemli tartışmalara yol açmasını müşahade etmiş olmasıdır. Yazarın önerdiği alternatif kırâ'tat üzerinden belirli ölçüde bu tartışmaların önüne geçmek istemiş olması da ihtimal dâhilindedir. Hatırlanacak olursa Anthony de bunu âyetteki Ahmed kelimesini sıfat olarak yorumlayarak aşmayı önermektedir. Ancak burada her iki yazarın da gözden kaçırdığı husus, Müslüman araştırmacıları Kitâb-ı Mukaddes'e ilgi duymaya sevk eden Kur'ân bölümlerinin Şaff 61/6 âyetiyle sınırlı olmadığı gerçeğidir. Bu ihtiyakın izah edilmeye ihtiyaç duyan çok boyutlu yönleri sahip olduğu açıktır.

O hâlde geriye cevaplanması gereken tek bir soru kalmaktadır. Bu da Şaff 61/6 âyeti hakkında Merandî'nin eserinde mezkûr bulunan 'Ubeyy kırâ'atinin mevcudiyeti ve geç dönemde ortaya çıkmasının nasıl izah edileceğiyle ilişkilidir. Bu kırâ'atin 'Ubeyy b. Ka'b'ın Mushafından nakledildiğinin kabul edilmesi durumunda, bazı sahâbîlerin kişisel mushaflarındaki Kur'ân sahifelerinin kenarlarına tefsir maksadıyla düştüğü kişisel yorumlar ya da Hz. Osman dönemine kadar tedavülde olduğu tahmin edilen yedi harf kabîlinden bir okumaya karşılık geldiği tahmin edilebilir. Şaşırtıcı biçimde 'Ubeyy kırâ'ati üzerine çalışma yapan hiçbir araştırmacı konunun bu yönüne dikkat çekmemiştir.

Nitekim bazı rivâyetlerle bu kırâ'tat farklılığı arasında muhteva ve kelimelerinin yazılış biçimi bakımından ciddi benzerliklere rastlanması bu tespitimizi destekleyen bir yöndür. Kırâ'atin yeterince yaygınlaşamamasının altında Ahmed ismini ihtiva etmemesinden dolayı Hıristiyan kültüre karşı bir savunma refleksini tetiklemesinin yattığı düşünülebilir. Neticede 'Ubeyy kırâ'ati dahi esas alınacak olsa Kur'ân'daki benzeri içerikteki vurgular dikkate alındığında Şaff 61/6 âyetinde Ahmed isminin geçmiyor oluşunu kabul etmenin -İncillerle Kur'ân'ı tefsir etme çabası içinde olanlar müstesna- altından kalkılamayacak izahı muhal bir anlama sorununa yol açmayacağı da aşîkârdır. Zira ne bu müjdelemenin ne de ehlikitaba ait kutsal metinlerde Hz. Muhammed'e değinildiğine işaret eden diğer âyetlerin Kitâb-ı Mukaddes tarafından tasdik edilmesinin, Hz. Osman Mushafının otantiklik düzeyini müspet ya da menfi yönde etkileyecek bir yönü vardır.

Kaynakça | References

- Anthony, Sean W., "Muhammad, Menaḥem, and the Paraclete: New Light on Ibn Ishāq's (d. 150/767) Arabic Version of John 15:23-16:1" *Published online by Cambridge University Press* (May 2016) / *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* Volume 79, Issue 2, June 2016, pp. 255-278.
- Aydın, Mehmet. "Faraklit". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/165. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Beyhaḳî, Ebû Bekr Aḫmed b. el-Ḥuseyn b. 'Alî Ḥusrevcirdî. *Delâ'ilü'n-nubuuvve*. nşr. 'Abdu'lmu'ṭî Ḳal'acî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1988.
- Cubbâî, Ebû 'Alî. *Kitâb'ul-maḳâlât*. thk. Özkan Şimşek vd. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.
- Dâvûd, Abdul'Ahad. *Muhammad in the Bible*. Kuala Lumpur: Penerbitan Pustaka Antara, 1980.
- Erişim 22 Nisan 2024. <https://mtafsir.net/threads/40575-ق-6-ه-المرندي-للقواسي-القراء-لعين-قرا-حمل>
- Erişim 25 Nisan 2024. <https://incil.info/kitap/gen/1>
- Erişim 27 Nisan 2024. <https://al-akhbar.com/Kalimat/331391>
- Erişim 1 Mayıs 2024. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kırmızı_Ringa_Balıĝı
- Fâkihî, Ebû 'Abdullâh Muḫammed b. İshâḳ el-Mekkî. *Aḫbârü Mekke fî ḳadîmî'd-dehri ve ḥadîsihi*. nşr. 'Abdumelik 'Abdullâh Dehîs. Beyrut: Dâru Ḥaḳar, 1994.
- Ferâhîdî, Ebû 'Abdurrahmân Ḥalîl b. Aḫmed. *Kitâbu'l-'ayn*. nşr. Mehdî Maḫzûmî, İbrahim Sâmerâ'î. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- İbn 'Asâkir, Ebû'l-Ḳâsim 'Alî b. el-Ḥasen. *Târîḫü Dimesḳ*. nşr. 'Omer b. Ğarâme 'Amravî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Âşûr, Muḫammed b. Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İbn 'Atîyye, Ebû Muḫammed 'Abdulḫaḳ b. Ğâlib b. 'Abdurrahmân b. Temmâm el-Endelûsî. *el-Muḥarreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. nşr. 'Abdusselâm 'Abduşşâfî Muḫammed. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2001.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Muşannef*. nşr. Sa'd b. Nâşîr eş-Şetrî. Riyad: Dâru Kunûzi İşbîliyâ, Riyad, 2015.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû 'Abdullâh Muḫammed b. 'Abdullâh. *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Azîz*. nşr. Ḥuseyn b. 'Ukkâşe, Muḫammed b. Muştafâ el-Kenz. Kahire: el-Fârûḳu'l-Ḥadîşe, 2002.
- İbn Hişâm, Ebû Muḫammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Ḥimyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. nşr. Muştafâ Sakḳâ vd. Kahire: Mektebetu Muştafâ el-Bâbî'l-Ḥalebî, 1955.
- İbn İshâḳ, Ebû 'Abdullâh Muḫammed b. İshâḳ b. Yesâr Muṭṭalibî. *es-Sîre (Kitâbu's-siyer ve'l-meĝâzi)*. nşr. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn Ḳuteybe, Ebû Muḫammed 'Abdullâh b. Muslim b. Ḳuteybe ed-Dîneverî. *el-Mesâ'il ve'l-ecvibe*. nşr. Mervân el-'Atîyye, Muḫsin Ḥârabe. Beyrut: Dâru İbn Keşîr, 1990.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-'Abbâs Aḫmed b. 'Abdulḫalîm el-Ḥarrânî. *el-Cevâbu's-Şaḫîḫ limen beddele dîne'l-Mesîḫ*. nşr. Alî b. Ḥasen vd. Riyad: Dâru'l-Âşîme, 1999.
- Jeffery, Arthur. *Materials for the History of the Text of the Qur'ân: The Old Codices*. Leiden: E. J. Brill, 1937.
- Kur'an-ı Kerim Meâli (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri)*. çev. Mustafa Öztürk. İstanbul: Düşün Yayınları, 2012.
- Marracci, Ludovico. *Alcorani Textus Universus Arabicè et Latinè*. Patavii: Ex Typographia Seminarii, 1698.
- Mâtûrîdî, Ebû Manşûr Muḫammed b. Muḫammed. *Te'vîlâtü ehli's-sunne*. nşr. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2005.
- Mâverîdî, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Muḫammed el-Başrî. *en-Nuket ve'l-uyûn*. nşr. Seyyid b. 'Abdulmaḳşûd b. 'Abdurrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- Meclisî, Muḫammed Bâḳîr. *Bihâru'l-envâr*. Beyrut: Muessesetu'l-Vefâ, 1983.
- Merâĝî, Aḫmed Muştafâ. *Tefsîru'l-Merâĝî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1985.
- Muḳâtil b. Suleymân, Ebû'l-Ḥasen el-Belhî. *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*. nşr. 'Abdullâh Maḫmûd Şehḫâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî, 2002.
- Neḫḫâs, Ebû Ca'fer Aḫmed b. Muḫammed el-Murâdî. *İrâbu'l-Ḳur'ân*. nşr. 'Abdulmun'im Ḥalîl İbrâhîm. Beyrut: Menşûrât Muḫammed 'Alî Beydûn, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000.
- Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Aḫmed b. Şu'ayb el-Ḥorâsânî. *es-Sunenu'l-kubrâ*. nşr. Heyet. Kahire: Dâru't-Ṭeşîl, 2012.
- Parrinder, Geoffrey. *Jesus in the Qur'ân*. Oxford: Oneworld Publications, 2003.
- Râzî, Ebû 'Abdullâh Muḫammed b. 'Omer et-Teymî. *Mefâtiḫü'l-ĝayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1999.
- Şa'lebî, Ebû İshâḳ Aḫmed b. Muḫammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân*. nşr. Ebû Muḫammed b. 'Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2002.
- Schoeler, Gregor. *İslam'ın İlk Dönemlerinde Yazı ve Rivayet*. çev. Güllü Yıldız. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022.
- Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Durru'l-mensûr*. Beyrut: y.y., ts.
- Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Mu'tereku'l-akrân fî i'câzi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1988.
- Ṭabâtabâî, Muḫammed Ḥuseyn. *Tefsîru'l-mîzân*. b.y.: y.y., ts.
- Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḫammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmî'u'l-beyân 'an te'vîli 'âyi'l-Ḳur'ân*. nşr. 'Abdullâh b. 'Abdilmuḫsin et-Turkî. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḫammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîḫü'r-rusul ve'l-mulûk ve Şilatu târîḫ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1986.
- Watt, W. Montgomery. "His Name is Ahmad" *The Muslim World* 43/2 (Nisan 1953), 110-117.

Ek-1 San Lorenzo de El Escorial Manastırı Kraliyet Kütüphanesinde bulunan el-Merandî'nin Kırratu 'ayni'l-kurrâ' fi'l-kırâ'at adlı eserine ait yazmanın ilk ve Şaff 61/6 âyetinin 'Ubeyy b. Ka'b'a isnad edilen kırâ'atinin kayıtlı olduğu 201'inci varâğı

